

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 118 1997

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Redaktionen tackar de professorer i ämnet som verkat som referenter under en tvåårsperiod:

Ingemar Algulin, Anders Cullhed, Eva Hættner Aurelius, Ulla-Britta Lagerroth och Thure Stenström.

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows, Word for DOS eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-12-x

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1998

Kampen på det gustavianska litterära fältet

Om Kellgrens problematiska förhållande till Bellman och Thorild

Av DAG HEDMAN

En litterär produkt – den må förefalla aldrig så verklighetsfrämmande, aldrig så exklusivt l'art-pour-l'art-mässig – har alltid, eo ipso, en social funktion och kan endast som sådan tillfredsställande förstås. Ett litterärt verks eller en litterär strömnings sociala och politiska roll kan dock vara mer eller mindre direkt.¹

Johan Henric Kellgrens motsägelsefulla uppträdande gentemot två av de av eftervärlden mest omhuldade gustavianska kulturpersonligheterna, Carl Michael Bellman och Thomas Thorild, har i handböcker och litteraturhistorisk forskning förbigåtts utan vidare problematisering eller tolkats som en kamp mellan företrädare för olika estetiska normer. Man har menat att Bellman för Kellgren skulle ha representerat en föga 'klassicistisk' diktning och att hans centrering kring 'vin, kvinnor och sång' skulle ha stött Kellgren. På ett likartat sätt skulle Thorild med sin Sturm und Drang-diktning ha förkroppsligat paradigmatiska ideal som Kellgren stod främmande inför.

Frågan är hur pass givande denna tolkningsmodell är i detta specifika fall. Bland de problem man stöter på vid en traditionell utläggning av Kellgrens utfall mot först Bellman, sedan Thorild och den sistnämndes hätska angrepp på Kellgren är disproportionen mellan attackernas styrka å ena sidan och de estetiska ståndpunkternas diskrepans å den andra. Likheten i synen på litteraturen synes i själva verket vara slående mellan den unge Kellgren och Bellman, respektive den mogna Kellgren och Thorild. Man har ju mycket riktigt talat om en omorientering mot slutet av Kellgrens liv mot ett slags så kallad 'förromantik',² där en omvärdering av Bellmans insatser skulle ingå (jfr förordet till *Fredmans epistlar*, 1790). Vad ligger då bakom dessa uppgörelser, som ju i fallet Kellgren–Thorild skulle resultera i fleråriga ställningskrig?

Man skulle kunna söka förklaringen till förhållandet mellan de tre författarna från en annan synvinkel, nämligen genom att i litet vagt vulgärbourdieusk anda betrakta den litterära miljön i Stockholm i allmänhet och kring Gustaf III i syn-

nerhet som fält, där nykomlingar visar musklerna genom att söka hävda sig mot dem som redan har positioner där.³ Sett med denna modell synes Kellgrens beteende mot Bellman och Thorilds mot Kellgren (och Kellgrens aggressiva svar) lättare att motivera än när man fokuserar på rent estetiska förklaringar.⁴ Självklart är dessa fält i praktiken vagt definierade och befinner sig dessutom i ständig förändring.

Givetvis kan det här inte bli fråga om att på ett så genomforskat område som den gustavianska litteraturen lägga fram nya fakta, utan snarare att genom ett annorlunda arrangemang av redan kända fakta söka utröna nya mönster i materialet.

Kortfattad forskningsöversikt⁵

Ser man i litteraturhistoriska handböcker hur relationerna mellan Kellgren och hans båda kollegor behandlas, finner man genomgående att det i skärmytslingarna utsagda står i centrum, medan de bakomliggande – huvudsakliga – bevekelsegrunderna knappast skymtar alls, möjligen beroende på att handboks författarna finner dessa helt uppenbara.

När P.D.A. Atterbom avslutar *Svenska siare och skalder eller Grunddragen af svenska vitterhetens häfder intill och med Gustaf III:s tidevarf* (1841–55)⁶ med en framställning av den gustavianska litteraturen, sker detta i ljuset av då rådande ideal. Det är knappast ägnat att förvåna att en av den svenska romantikens hövdingar har lättare att känna affinitet med ett i romantisk anda retuscherat porträtt av Bellman som 'fritt skapande naturgeni' och med Thorild som 'missförstått geni i kamp mot etablissemangen' än med 'hovpoeten och klassicisten' Kellgren, även om man i sanningens namn måste framhålla att Atterbom verkligen anstränger sig att göra även den sistnämnde rättvisa. Mellanhavandena mellan Kellgren och de båda andra författarna betraktas huvudsakligen som en

uppgörelse mellan olika ”ästhetiska åsigtter”,⁷ ej såsom en kamp om makt och ära (och bröd för dagen).⁸

Bernhard von Beskows avhandling ”Om den estetiska betydelsen af Thorilds strid emot Kellgren och Leopold” (skriven 1861, men tryckt först 1873 i *Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1796*) präglas i hög grad av det forum den är skriven för. Det är därför föga förvånande att finna att Beskow helt tar akademiledamoten Kellgrens parti och avfärdar fribytaren Thorild som en oseriös charlatan. Beskows avhandling är i huvudsak en polemik med udden riktad mot Atterboms framställning av ”den vittra vapenleken”⁹ mellan de båda gustavianerna. Intressant nog är Beskow böjd att tona ned ”den estetiska betydelsen” i sammanhanget; stundtals glimtar en syn på förhållandena fram, som är snarlik den som ligger till grund för föreliggande uppsats.

Även Bernhard Elis Malmström signalerar i *Grunddragen af svenska vitterhetens historia. Akademiska föreläsningar* (1866–69) en i viss mån avvikande uppfattning mot Atterbom. Romantiken har fått lämna företräde för realismens paradigm, och Malmström redovisar en mindre partisk hållning mot Bellman, Kellgren och Thorild, och näpser Atterbom (och Peter Wieselgren) för bigotta inslag i framställningen.¹⁰ I likhet med Atterbom ser han författarnas relationer såsom i princip styrda av estetiska ställningstaganden.

En läsning av Gustaf Ljunggrens *Svenska vitterhetens häfder efter Gustaf III:s död* (1873–95) visar att denne tydligen var så missnöjd med Atterboms framställning av den gustavianska epokens litteratur att han kände sig föranlåten att låta inte mindre än hälften av sin framställning överlappa den äldre kollegans i stället för att som titeln angiver helt enkelt fortsätta den. Ljunggren är snarast benägen att taga Kellgrens parti mot Thorild. Sociologiska utblickar saknas när det gäller motivbakgrunden till förhållandena Kellgren–Bellman och Kellgren–Thorild.

I Henrik Schücks och Karl Warburgs *Illustrerad svensk litteraturhistoria*, b:d 2: ”Sveriges litteratur under frihetstiden och gustavianska tidevarvet” (1896–97) svarar den sistnämnde för framställningen.¹¹ Den påminner om de äldre, men en gryende insikt om det verkliga förhållandet åtminstone i relationen Kellgren–Thorild bör framhåvas.

Sålunda nämner Warburg att Thorild ”var innerligen förtjust öfver rollen af partichef och ranggeni” (s.451). Han kommer med åtskilliga värderande omdömen om de båda kombattanterna, men man kan inte säga att han favoriserar någon av dem, vilket alltså är en nyhet i det här undersökta materialet. I nygestaltningen av *Illustrerad svensk litteraturhistoria* (3. uppl.), b:d 3: ”Frihetstiden” (1927; om Bellman) och b:d 4: ”Gustavianska tiden” (1928; om Kellgren och Thorild), där Schück svarar för framställningen, är tendensen densamma som i Warburgs version: hög frekvens av värdeomdömen (som är åtskilligt starkare än föregångarens) kombinerad med opartiskhet. Den estetiska synvinkeln är begränsad till ett minimum i mellanhavandena med Bellman; bataljerna med Thorild betraktas å andra sidan ur just denna aspekt, men Schück vore inte Schück om där inte fanns ett markerat sociologiskt intresse också. Med en återklang av en formulering hos Warburg skriver han bland annat om Thorilds ”reklambegär” och hur denne njöt ”av att betraktas såsom huvudmannen för ett nytt parti” (s.378).¹²

Otto Sylwan svarar för framställningen i *Svenska litteraturens historia*, b:d 1: ”Forntiden, medeltiden, reformationstiden, stormaktstiden, sjuttonhundratalet” (1919). Han är opartisk, men framställningen är rikligt kryddad med värdeladdade formuleringar. I den mån orsaker till de i denna uppsats undersökta motsättningarna nämns är de av estetisk art.

Detsamma kan sägas om hävdateckningen i Eugène Napoleon Tigerstedts *Svensk litteraturhistoria* (1948),¹³ med tillägget att författaren på några ställen avstår från att över huvud taget spekulera i bakgrunden till motsättningarna.

Nils Afzelius skriver i *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, b:d 2: ”Karolinska tiden. Frihetstiden. Gustavianska tiden” (1967) om Bellman; Sverker Ek om Kellgren och Thorild. Afzelius är opartisk och sparsam med värdeomdömen och i den mån han diskuterar estetiska frågor i samband med förhållandet mellan Bellman och Kellgren håller han dem på sparlåga. Ek är tydligt partisk för Kellgren och mot Thorild, och tar gärna till värdeomdömen. Relationen Bellman–Kellgren nämns i förbifarten, men den utdragna kraftmätningen mellan den sistnämnde och Thorild tilldrar sig desto större intresse från Ek, som där ser

en utveckling. Det som börjar som en principdiskussion förvandlas så småningom till en kamp om "litterär[...] maktställning".¹⁴

Med Bernt Olssons och Ingemar Algulins *Litteraturens historia i Sverige* (1987) har vi kommit fram till de nyaste svenska handböckerna i ämnet. I avsnittet "Frihetstiden och Gustavianska tiden (1730–1809)" för Olsson inga resonemang kring orsakerna till Kellgrens behandling av sina båda skaldebröder. Värdeomdömena om författarna är reducerade till ett minimum.

I Lars Lönnroths och Sven Delblancs *Den svenska litteraturen*, b:d 2: "Upplysning och romantik 1718–1830" (1988) har den förstnämnde skrivit om "Den bacchanaliska musan – Bellman och hans efterföljare", Sverker Göransson och Sven Delblanc om "Gustav III:s parnass 1772–1792" (där Kellgren ingår), och Horace Engdahl om "Känslans och tankens revoltörer" (där Thorild behandlas). Å ena sidan förs inga diskussioner av sociologisk art i samband med förhållandet mellan de tre författarna, å andra sidan förtjänar det att noteras att de estetiska aspekterna har to-nats ned.¹⁵

Ett standardverk över Bellmans liv och författarskap saknas dessvärre fortfarande, men beträffande de två andra skalderna är läget gynnsammare: Sverker Ek har utgivit *Kellgren. Skalden och kulturkämpen I–II* (1965 och 1980, sistnämnda tillsammans med Ingrid Ek) och Stellan Arvidson svarar för *Passionernas diktare. Thorild I* (1989) och *Harmens diktare. Thorild II* (1993; ett tredje band är under utarbetande). Man frestas kalla dessa monumentala verk för sammanfattningar av livsgärningar. Hos Ek överensstämmer framställningen i stort med hans tidigare i *Ny illustrerad svensk litteraturhistoria*, men en betydelsefull förskjutning har ägt rum: å ena sidan framhäver han rent personliga motiv i relationen Kellgren–Bellman, å andra sidan skildras kampen mellan Kellgren och Thorild genomgående som en paradigmdiskussion för diskussionens egen skull. Även Arvidsons framställning ansluter sig till hans tidigare forskning. Arvidson är benägen att tona ned de estetiska övervägandena till förmån för en politisk tolkning av kampen mellan Kellgren och Thorild, där den förstnämnde ses såsom representant för en aristokratisk samhällsordning och den senare som demokrat.

Generellt bekräftar föreliggande genomgång Gunnar Hanssons resultat i *Vem gör litteraturens historia?* (1990), som specifikt gäller populärlitterära författarskap. Hansson visar där att framställningen i svenska handböcker ofta är subjektiv och att man exempelvis gärna tar till värdeomdömen. Är hävdteckningen i standardverken av de tre här i fokus ställda gustavianska författarna representativ, tycks det som om populärlitteraturen ingalunda vore styvmoderligt behandlad ur den aspekten: endast Nils Afzelius och Bernt Olsson bryter av mot en framställningstradition, som synes ha lånat drag av epiken.¹⁶ Läsupplevelsen av exempelvis Ljunggrens och Schücks arbeten kanske på ett plan blir mera lustbetonad genom deras mustiga språk, frågan är bara om detta är relevant i ett vetenskapligt sammanhang. Att framställningen ingalunda behöver bli tråkig för att man underkastar sig en hyperbol- och invektivaskes visas bland andra av Afzelius och Arvidson.

Förhållandet mellan Bellman och Kellgren

Carl Michael Bellman (1740–95) hade redan vid 19 års ålder inlett en karriär som besjungare av det svenska kungahuset med "Öfver Hans Kongl. Maj:ts, vår Allernådigste Konungs höga födelsedag den 14 maj 1759".¹⁷ Sin sista dikt i genren tycks skalden ha skrivit ett knappt halvår före sin död: "Upläst i Augusti Orden högtidsdagen d. 19 Aug. 1794 af Ordens Taleman C M B".¹⁸ Såväl kvalitativt som kvantitativt skulle denna verksamhet komma att utgöra ett väsentligt inslag i Bellmans *œuvre*. Det är allmänt bekant att Gustaf III redan i samband med statsvälvningen 1772 fick upp ögonen dels för Bellmans påfallande innehav av "kulturellt kapital",¹⁹ dels hans användbarhet i politiska sammanhang. Bellman hade ju genom dikter som "Den 29 Maj 1772" och "Sångstycke, vid tillfälle af Konungens namnsdag den 6 Julii [1772], af ett Sällskap vid Svartsjö Slott" bidragit till propagandarbetet inför statskuppen, och i "Öfver den 22 Augusti 1772" hyllar han entusiastiskt konungen för dess genomförande.²⁰ Skalden hade vetat att kvalificera sig till en plats på det kulturella fält som kan etiketteras 'Författare kring Gustaf III'.

Han hade inte mycket till konkurrens att räkna med vid detta tillfälle: av Frihetstidens tongivande

författare hade Olof von Dalin och Hedvig Charlotta Nordenflycht avlidit 1763; Gustaf Philip Creutz och Gustaf Fredrik Gyllenborg hade i stort sett tystnat som skaldar.²¹ Här fanns ett litterärt vakuum och läget var således särdeles gynnsamt för Bellmans strävan att 'insinuera sig' hos regenten.

Han lyckades verkligen utmärkt med marknadsföringen av sitt "kulturella kapital". Konungen lät kalla honom till sina varje vecka återkommande kulturaftnar, han fick i uppdrag att författa librettot till operan *Fiskarena*, 1773, fortsatte med den versifierade panegyriken av monarken, och kunde i största allmänhet kallas för socialt framgångsrik.²² Helt lyckades Bellman ej infria de eventuella höga förväntningar Gustaf III kan ha haft på honom: sålunda fick resultatet av arbetet på librettot ej konungens godkännande, å andra sidan levererade skalden framgent dramer som uppfördes med framgång inom hovkretsen, bl.a. *Värdshuset* (1787) och *Dramatiska sammankomsten* (1790).²³

I stort sett kan Bellman således konsolidera sin position i fältet kring Gustaf III under 1770-talet i lugn och ro fram till juli 1778, då Johan Henric Kellgrens (1751–95) dikt "Mina löjen" publiceras i *Hwad Nytt? Hwad Nytt?*²⁴ I dikten ingick de sedermera klassiskt vordna raderna:

Anacreon, hvar är ditt lof?
En annan röfvat har din lyra,
Som quick i fylleriets yra,
Förtjusa lärt Priapi hof;
Som lik i otuckt med Chrysipper,
Och lika rik på vitre föl,
Ur Svenska krogars Aganipper
Sin ådra fyllt med dubbelt öl:
Hans Muser sig på Spinhus nära,
Hans gratier ligga under cur,
Och uti Platskans Jungfrubur
Han KärleksGudens språk fått lära.²⁵

Angreppet kom rimligen som en blixtnedslag från klar himmel för Bellman. Han fann sig så vitt vi vet för första gången offentligen attackerad som författare. Upphovsmannen till smådeorden var en yngling, som varken Bellman eller hans kretsars någonsin hört talas om, en från Åbo överflyttad docent i poesi, i vilkens karriärambitioner en plats i fältet kring Gustaf III ingick.²⁶ I och för sig kunde Bellman svårligen bedöma hur farligt detta angrepp var: å ena sidan var den unge Tersites

okänd, å andra sidan var satiren i dikten verkligen bitande och det fanns mer än ett uns av sanning i framställningen, även om den var helt ensidig.²⁷ Den enda dokumenterade reaktionen från Bellman utgöres av en dikt, "Dedication till Fru Schröderheim" (trol. 1778):

At mina strängar spänna
Och mer på lutan slå
Det vågar jag ej på:
En *Kellgren* västt sin penna
Mot mig i Stad och Hof,
Göm detta för hans öga,
Fastän det rör mig föga,
Hans klander eller läf.²⁸

Att av de anförda raderna draga slutsatser som att "Slaget träffade Bellman hårt" eller "att anfallet djupt synes hava sårat Bellman"²⁹ synes väl djärvt mot bakgrund av diktens raljerande ton och bristen på övrigt källmaterial, men det är ingen tvekan om att han hade skäl att hålla ögonen på den elva år yngre Kellgren. "Genom familjen Meijerfeldt hade Kellgren redan nu en viss kontakt med hovet, och man observerar, att Bellman i sin lilla polemiska dikt anspelar på detta förhållande, som innebar ett direkt hot mot hans egen ställning inom hovkretsen."³⁰ Paul Britten Austin ser följaktligen inte Bellmans agerande 1778 som passivt, utan tolkar incidenten med dedikationsdikten som ett aktivt försvar:

What troubled Bellman, no doubt, more than Kellgren's opinions upon him as a poet [...] was the damage this ambitious and sharp-tongued young man could do to his social position. Newly married, he may even have feared for his subsistence. Kellgren, on the other hand, still had few contacts at court. Doubtless this was why Bellman sent his reply, with its half-feigned indifference to what 'a Kellgren' might do to him, to Fru Schröderheim. The witty wife of the King's favorite could be counted on to spread the nicely-turned verse in both Court and Town.³¹

Det är symptomatiskt att Kellgren i "Mina löjen" även passade på att rikta sparkar mot Nordenflycht och Erik Brander-Skjöldebrand: på detta sätt kunde han torgföra sina positioner och samtidigt uppträda med anspråk på en normerande funktion. Ett viktigt steg på vägen mot positionen som Sveriges ledande kulturpersonlighet hade tagits.

Det är endast naturligt att Kellgrens vandring mot en position i det gustavianska litterära fältet hade många likheter med Bellmans. Efter tidiga skaldestycken tillägnade konungen, som den vid 24 års ålder skrivna "Ode till Hans Maj:t Konungen, vid Dess höga närvaro i Åbo" (1775), följer andra tillfällesdikter som "På Konungens Födelsedag 1780" och "Til Hans Maj:t Konungen" (1784).³² De planer på en leverantör av operalibretti som Gustaf III kan ha haft beträffande Bellman överflyttades och bar rik frukt i form av den yngre kollegans insatser som versifikatör av bland annat *Proserpine* (1780) och *Gustaf Wasa* (1782–83).³³ Även Kellgrens väg till den gustavianska scenen kantades av underkända libretti, först *Adonis och Proserpina* (1777), som han skrivit på eget initiativ, sedan den av konungen beställda *Yngve* (1779).³⁴ I likhet med Bellman författar Kellgren vidare divertissement för hovbruk, som "Intermede, uppå Hennes Kongl. Höghets Prinsessan Sophia Albertinas Födelsedag, den 8 October 1781".³⁵

Ser man på Kellgrens dittills skrivna verk, exempelvis "Sinnenas förening" (1778), framgår att han ingalunda företräder någon annan hållning inom den erotiska diktningen än Bellman. Hållningen återkommer i exempelvis "Vid Mamselle Dubois Död" (1779), "Til Aspasié" (1782, mera känd under titeln "Til Rosalie"), "Til Cloe" (1780) och den av en propertuselegi inspirerade "Til Cynthia" (1784).³⁶ "Kellgren har med propertiansk glöd besjungit den ohämmade sinnligheten som ingen tidigare i vår litteratur."³⁷ Ej heller ruset var något främmande för skalden Kellgren, som framgår vid läsningen av "Madrigal. Öfversättning" (1774) och "Til Bacchus och Kärleken" (1777).³⁸ I sak kan man således konstatera att något synbart skäl för ett estetiskt avståndstagande på de grunder som det suggereras av formuleringarna i "Mina löjen", knappast förelåg. Redan Atterbom har påpekat att frispråkigheten och hedonismen inte är något specifikt ens för Bellman och Kellgren, utan helt enkelt var en del av tidsandan.³⁹ Kellgren skall vid denna tid över huvud taget inte ha haft någon verklig kunskap om ämnet: han hade knappast alls läst Bellman.⁴⁰ Anton Blanck har visat att Bellman från och med 1770-talets första år ändrade sin litterära profil: den folkliga, mustiga diktningen fick vika för en mera höglitte-

rär alstring.⁴¹ Utan tvivel har Sverker Ek och Allan Sjöding rätt då de i kommentarerna till Kellgrens samlade verk skriver: "Ytterligare eggades han av att Bellman vid denna tid intog en bemärkt plats som hovskald."⁴² Man skulle nog frestas att säga: *I första hand* eggades han av att Bellman vid denna tid intog en bemärkt plats som hovskald. Kommentatorerna synes också ha observerat att Kellgren ingalunda är ute efter att skipa rättvisa, utan att uppnå ett syfte: "Att JHK anlagt detta lågperspektiv på Bellman beror i mycket på att hans engelska föregångare, Pope och Young, hänsynslöst brukat det för att vinna samma fruktansvärda slagkraft som JHK här kan presteras."⁴³ Därför kan man förvånas över deras litet tvekande formulering att Bellman "tydligen [känner sig] särskilt angripen som hovskald".⁴⁴ Självklart gör han det – det är ju den positionen i fältet Kellgren med sin "brinnande ärelystnad"⁴⁵ vill erövrå.⁴⁶

1778, då "Mina löjen" trycks, är ett ur etableringssynpunkt utomordentligt viktigt år i Kellgrens biografi: under våren träder han för första gången fram som recensent i huvudstaden (i *Dagligt Allehanda*), "Sinnenas förening" trycks i *Samlaren* 15.3, "Mina löjen" i *Hvad Nytt? Hvad Nytt?* 10 och 14.7, en "Prologue" av Kellgren⁴⁷ uppförs som inledning till en föreställning på Drottningholms slottsteater av Jean-François Marmontels *Zémire och Azore*⁴⁸ för att högtidlighålla drottning Sophia Magdalenas namnsdag 22.7, och 29.10 inleds utgivningen av *Stockholms Posten*, där Kellgren snabbt etablerar sig som ledande kritiker och ytterligare profilerar sig och befäster sin position som opinionsbildare. Inom några månader har Kellgren alltså utmanat aktörer i fältet, fått fotfäste vid hovet, upplevt sitt genombrott hos den läsande allmänheten och skaffat sig ytterligare ett forum för marknadsföringen av sig själv.⁴⁹ Året avrundades med att han i december erövrade Stora priset i Kungl. Vitterhetsakademiens litterära tävling med "En Ynglings inträde i världen".⁵⁰

Som det visade sig, behövde Kellgren inte förnya sin attack. Den blide Bellman tycks åtminstone utåt ha låtit udda vara jämnt och förkovrat sig på sitt område utan att vidare besvara motståndarens angrepp. Möjligtvis betraktade Bellman inte heller Kellgren som någon motståndare i egentlig mening, utan ansåg – med rätta – att det fanns plats för fler författare i fältet kring konungen. Att

denne fortsatte vara Bellman välbevågen visar bland annat det faktum att skalden under oktober 1778 tillsammans med vännen Elis Schröderheim sattes att manipulera bondeståndet i riksdagen.⁵¹ Året därpå vistades han med hovet på Gripsholm, och avporträtterades av Per Krafft d.ä. på beställning av Gustaf III.⁵² Tre år senare erhöll han förlängning av sin tjänst som sekreterare i Nummerlotteriet och löneförhöjning.⁵³ Schücks slutsatser att Bellman "efter Kellgrens framträdande [kan] betraktas såsom avsatt", att han "under återstoden av den gustavianska tiden stod [...] så gott som utanför den egentliga litteraturen", att han inte "tillhörde [något] av de vittra samfundet" och "med de tongivande författarna hade [...] en mycket obetydlig beröring"⁵⁴ får sägas vara extrapoleringar som rimligtvis bygger på missförstånd. De motsägs dels av Schücks egen framställning, dels av övrig bellmanlitteratur, såsom exempelvis Karl Warburg i de båda tidigare upplagorna av *Illustrerad svensk litteraturhistoria*.⁵⁵

Efter en genomgång av den tidigare forskning- en måste man nog säga att angreppet på Bellman och dess konsekvenser för honom överbetonats.⁵⁶ I själva verket tycks det, i likhet med justitiekanslerns näpsti fem år tidigare, inte ha medfört någon dokumenterad påföljd för Bellmans del,⁵⁷ och var en mild behandling jämfört med vad Kellgren under våren år 1778 tilldelat kanslisten i Kungl. kommerskollegium Jacob Albrecht Flintberg och kunglige bibliotekarien Adolf Fredrik Ristell och i november samma år skulle bestå Carl Gustaf Leopold.⁵⁸

Hur som helst finner man att Kellgren efter "Mina löjen" behandlar Bellman betydligt respektfullare, vilket är helt logiskt med tanke på Kellgrens kometkarriär och Bellmans fördragsamhet. I *Stockholms Posten* införs sålunda 11.3.1779 en bellmandikt med följande redaktionella kommentar: "En Skald, hwars snille alltid röjes i dess versar skref denna lyckelige Inpromptu, då Herrar Cancellie- och Commerce-Råderne Alströmer utnämndes til Friherrar" och 10.6.1780 ett "Impromptu" av "vår lyckelige och wittre Skald, Hr. Hof-Sekreteraren Bellman".⁵⁹ Josephsons slutsats av ett brev från Rosenstein till Kellgren, att Kellgren åtminstone från och med 1783 måste ha tillhört Bellmans beundrare, kan i och för sig vara riktig, men saknar stöd i tillgängligt källmateri-

al.⁶⁰ Den 21.11.1785 anmäls *Bacchi Hand-Bibliothek* i *Stockholms Posten* i positiva ordalag, möjligen av Kellgren. Under 1788 publiceras sex dikter av Bellman där.⁶¹ På samma sätt som ingenting talar för att Kellgren i sitt hjärta egentligen hade någonting att invända emot Bellmans diktkonst när han skrev "Mina löjen", finns det ingenting som säger att publicering i Kellgrens organ av bellmanska bidrag eller recensioner av hans verk måste ha inneburit en sinnesförändring hos Kellgren. Tvärtom är det ju dokumenterat att *Stockholms Postens* spalter städse stod öppna för ärkefienden Thomas Thorilds och hans anhängares alster, och Kellgren har vid upprepade tillfällen välvilligt recenserat Thorilds verk där.⁶² Mera vägande synes formuleringen i ett brev till vännen Abraham Nicolas Clewberg, daterat 2.3.1781: "J dag har utkommit en ny Veckoskrift, kallad *Hvad behagar?* Auctorerna äro Kexell och Bellman."⁶³ Hade Kellgren verkligen föraktat Bellman så som man tagit för givet, hade den neutrala tonen i brevet varit synnerligen okarakteristisk. Även avslutningen av "Om konsten att härma ljud" i *Stockholms Posten* 28.10.1788 synes oförbehållsammare, men samtidigt diffusare lovprisa Bellman.⁶⁴

Så utkommer 1790 *Fredmans epistlar* med det famösa förordet av Kellgren. Det är påfallande hur besvärad denne tycks vara när han skriver dessa rader. Om Bellman valt att glömma det förflutna vet vi inte, men att Kellgren definitivt inte gjort det, och att han skämdes för sitt påhopp, som ju vid det här laget faktiskt ändå låg 12 år tillbaks i tiden, och finner sig föranlåten att urskulda sitt uppträdande då, kan utläsas av formuleringar som: "hvilken är den Författare som vågar säga med Gud, at *alt hvad han gjort var ganska godt?*" och "Men förkastom dessa jämförelser. De äro ofta skadelige, altid felaktige. Det är genom dem som Författare, sedde på en enda förliknad svagare sida, af Granskaren dömts någon gång med en stränghet, som haft sken af orättvisa."⁶⁵ Beteckningen "afbön" hos Warburg synes i högsta grad träffande.⁶⁶ Uppenbarligen ville Kellgren verkligen gottgöra sitt angrepp, visa att han ej längre betraktade den äldre diktarkollegan som konkurrent, men samtidigt var han så paralyserad av det penibla i hela situationen att hans våltalighet för en gångs skull lämnade honom i sticket och han levererade en egenartad karaktäristik,

som dessvärre kommit att bli mönsterbildande för synen på Bellmans författarskap ännu i våra dagar: han ”underskattar i hög grad Bellmans litterära medvetenhet och arbete med sina verk. För Kellgren är epistlarna geniala improvisationer”.⁶⁷ Följaktligen är det svårt att hålla med Gunnar Hillbom om att Kellgrens ”blick för verkets ovanskliga värde [är] så klar, att det sedan 1790 har varit ganska svårt att säga något väsentligt om Fredmans epistlar utan att starta i ett Kellgrenscitat”.⁶⁸ Förordet säger i själva verket inte särskilt mycket om Carl Michael Bellman, men desto mer om Johan Henric Kellgren.⁶⁹ Det är symptomatiskt att han – tvärtemot vad man skulle ha väntat sig – inte skrev något förord till utgåvan av *Fredmans sånger* 1791, trots att han även där ingått i redaktionskommittén.⁷⁰ I stället recenserade han verket i *Stockholms Posten* 5.II.1791. Någon entusiasm för *Sångerna* kan man knappast säga att han röjer; det enda möjligtvis positiva uttalandet lyder: ”Öfver alt, äfven ock i några vårdslösare Stycken, röjer sig Skaldens Original-touche.”⁷¹ Med detta har Kellgren blott sagt att Bellman är Bellman, men bisatsen ger en negativ ton åt utsagan. I övrigt består recensionens huvuddel mest av strikt konsumentupplysning varvad med klander (avslutningen utgörs av citat ur *Fredmans sånger*). Ännu i anmälan av Anders Bergstedts diktsamling *Humoristen* i *Stockholms Posten* 12 och 25.6.1794 talar Kellgren om ”den *Bellmanska Yran*, som ursäftar bristen af smak och correction”.⁷²

Det är dock uppenbart att Kellgren kände sig pinsamt berörd av det dåliga ekonomiska utfallet för Bellman av epistelutgåvan (författaren erhöll endast halva det honorar han räknat med). För att uppväga skadan tog han initiativet till att ”den nordiske Anacreon” 1791 erhöll det nyinstiftade Lundbladiska priset av Svenska Akademien, och sökte till och med utverka att denne skulle få ytterligare en lika stor summa ur samma fond.⁷³

Bellman insåg värdet av att odla kontakten med den forne fienden. Han korresponderade med honom, och en av de nyskrivna epistlarna (n:o 80) dedicerades till ”Kongl. Secreteraren Kellgren”, och genom att parafrasera några rader ur dennes husgud Boileaus *L'Art Poétique* (1674) ville han säkert betona det rimligtvis för båda sedan länge uppenbara faktum att deras litterära värderingar var desamma.⁷⁴ Vi vet inte om dikten

skrevs för att beveka Kellgren att vara med i redaktionskommittén för fredmansdikterna eller om den var ett tack för benägen medverkan. Vidare fick Bellmans yngste son, född 1790, i dopet namnet Adolph Jacob Hindric, sistnämnda, skriver Bellman, ”efter en mig hedrande wän Kongl Sect Kellgren”. Skalden fann det av vikt att kollegan fick reda på detta: ”Häraf kommer Extract at afgå till Kgl Sect. Kellgren”.⁷⁵ Man har menat att dikten ”Minne af Kongl. Hof-Gulddragaren Herr Pehr Widman högtideligen upläst i Coldinge-orden den 12 Febr. 1791” också utgör en förbindelse-länk mellan de båda. Raderna ”Innom den glada Kretz af oskuld och behagen, / Som Åbon lycklig gör vid jordens häfd om dagen” anses parafrasera en känd formulering i ”Den nya Skapelsen eller Inbildningens verld” (1789).⁷⁶ Slutligen nämns redaktionskollegan i ”Vid Directeursens af Kongl. Svenska och för detta Kongl. Danska Målare-Academien, Riddaren Herr Gustaf Pilos död” (*Dagligt Allehanda* 22.3.1793), där andra strofen lyder:

Nej, en *Gyllenborg* sin penna
På din urna sänka bör;
Och en *Leopold* tillhör
med en *Kellgren* rycka henna
Till ny Klagan vid din bår;
Men då de vår sorg beskrifva,
Hvem bör anlets-dragen lifva?
Sergell – som om ögat rår.⁷⁷

Förhållandet mellan Kellgren och Thorild

När Kellgren utsätts för hårda angrepp av den unge Tomas Thorén (1759–1808) och sedermera av den mognare Thomas Thorild – som han från 1785 kallar sig – frestas man säga att han får smaka av den medicin han givit så många andra på sin väg in i fältets centrum, bland annat hovsekreteraren Bellman. Kellgrens behandling av ”den nordiske Anacreon” kan alltså sägas ’prefigurera’ Thoréns/Thorilds angrepp på honom själv. Grunddragen i denna fejd i fyra akter är allmänt kända, men det kan kanske vara effektivt att i korthet teckna dess konturer.

Den vittra föreningen *Utile Dulci* hade 1780 utlyst en tävling över ämnet ’Passionerna’. Albert Nilsson menar att det sannolikt var sällskapets sekreterare Kellgren som hade föreslagit ’passioner-

na' som tävlingsämne 1780.⁷⁸ Något pris delades ej ut det året. 1781 hade Utile Dulci avstått från att fixera ämne för tävlan: envar fick välja motiv själv. Den fullkomligt okände Tomas Thorén, som i början av 1781 anlät till huvudstaden, gjorde ett försök att storma in på fältet med inte mindre än tre prisskrifter: *Inbildningens nöjen* till Kungl. Vitterhetsakademien, *Jordbrukaren. Ode* och *Passionerna. Skaldestycke* till Utile Dulci. Albert Nilsson har dragit slutsatsen att det sistnämnda arbetet i själva verket ursprungligen koncipierats för tävlingen 1780, men inte hunnit bli färdigt, och därför lämnades in året därpå.⁷⁹ Med de två förstnämnda styckena nådde Thorén ingen framgång, men *Passionerna* tilldelades ett mindre pris, "Accessit", det vill säga hedersomnämmande. Därmed hade allting kunnat vara frid och fröjd, om Thorén hade haft en annan läggning eller velat begagna sig av en långsiktigare strategi.⁸⁰ Han föredrog emellertid att gå ut i stridsposition direkt – det Tigerstedt kallar "juvenil upproriskhet"⁸¹ – och avsåg sig därför priset i en skrivelse i *Stockholms Posten* 4.3.1782.⁸² Kellgren kände sig föranlåten att svara i samma tidning 13.3.⁸³ och så var debatten i gång. Kellgrens thorénparodi "Angående Påbudet om Snöskottning" (*Stockholms Posten* 26.3.1782)⁸⁴ är representativ för denna första dust mellan de båda kontrahenterna: en i stort sett uppsluppen positionsbestämning. "Både han och Thorild var vid denna tid ännu unga, utan fast förankring i samhället, och ägde därför den självkänsla som framför allt tvingar till nya insatser."⁸⁵

Även i detta läge hade stridsyxan kunnat begravas. Man erinre sig exempelvis hur Leopold och Kellgren efter sin första tornering så småningom kom att icke blott försonas, utan uppträda som gemensamma försvarare av sina positioner i fältet och av den av dem företrädda 'diskursen'. Thorén återkom emellertid i *Stockholms Posten* 30.9.1783 med ett "Försök til Orimad Vers", där han anslår den gamla tonen av *badinerie* från året innan, men redan i nästa inlägg, "Svar til Herr Bon-Conseil" 23.10.1783 är tonen avsevärt bittrare och hätskare än någonsin i den första duellen.⁸⁶ En eskalering följer. Thorén har visserligen under tiden fått en position i Stockholms litterära fält i allmänhet, han kallas för "Stiftaren och Hufvudet" av "en sect" av Kellgren,⁸⁷ men har inte kommit ett steg närmare målet för sina innersta drömmar: fältet

kring Gustaf III. Detta beror inte på att han företräder en för konungen främmande litterär riktning: man jämföre med vännen Bengt Lidners kometskäriär (och senare kraschlandning). Lidner hade dock gått den beprövade vägen via dramat, en litterär form som Thorén uppenbarligen ej kunde – eller ej ville – producera i.⁸⁸ Han hade till skillnad från de övriga gustavianerna ej heller profilerat sig med panegyrik till konungahuset.⁸⁹ Alltså återstod att söka rikta blickarna mot sig med ännu ett angrepp på hovkulturens centralfigur vid sidan om konungen, kunglige bibliotekarien Kellgren. Efter några inledande artiklar av de två i *Stockholms Posten* trappar Thorén upp med *Straff-sången eller Nyaste försök til Orimad Vers* (tryckt först året därpå under titeln *Fragment af 1783 års vitterhet*).⁹⁰ I denna andra rond insåg Thorén att han behövde sofistikera sin arsenal jämfört med tidigare: han skaffade sig sålunda – precis som Kellgren tidigare – ett forum för spridande av sina åsikter, nämligen den april-augusti 1784 utgivna tidskriften *Den nya Granskaren*, som utkom med 10 dubbelnummer.⁹¹ Kellgren å sin sida manövrerade samtidigt skickligt för att stärka sina positioner. Sålunda når panegyriken över konungahuset i allmänhet och Gustaf III i synnerhet sin zenit under denna omgång mot Thorén, bland annat i den berömda, orubricerade artikel i *Stockholms Posten* 23.7.1784, där följande formuleringar ingår:

Det är Svenska Konungahuset, som framlockat, upmuntrat och belönat Svenska Snillen. Hvem gaf stiftning och fond åt en VitterhetsAcademie i Sverige? Hvem kallade Dalin til heder och lycka? Hvem upreste hans minnesvärd? Var det Svenska *Menigheten*? – Och, emedan jag tvingas tala om mig sjelf, och at försvara mig emot den löjeliga tilvitelsen at vara otacksam mot *Menigheten* för velgerner som jag ej njutit, så frågar jag då: Hvem är det jag har at tacka för alla fördelar i min lefnad (jag tilstår det, alt för stora mot min ringa förtjenst)? Ingen annan än den, som i snille och smak, så väl som i magt är den förste i sit Rike. Och jag skulle ej hafva rätt, at önska mig hans bifall, som den största belöning? ⁹²

Artikeln är för ovanlighetens – och säkerhets – skull signerad: "J. H. Kellgren". Det är troligt att en liknande taktik föresvävar Thorén då han i *Den nya Granskaren* understundom apostroferar konungen, exempelvis i en artikel i tredje arket (maj

1784), "Naturen af mit *Fronderie*". I sista numret, från slutet av augusti 1784, trycker han sin enda till Gustaf III riktade dikt, "Vid Konungens hemkomst". Regenten hade nämligen varit frånvarande under striden: sommaren 1783 till augusti 1784 befann han sig på kontinenten. Nu hade han emellertid återkommit och det kunde således vara klokt att vända sig till honom.⁹³ Det är betecknande att Thorén ägnar hela den del av sin recension av motståndarens bidrag till *Nya Handels-Bibliotheket* som trycktes i tredje arket av *Den nya Granskaren* åt att fullständigt tillintetgöra Kellgrens dedikation till konungen.⁹⁴ Thorén var vid detta tillfälle beredd att gå ganska långt för att slå in en kil mellan Kellgren och Gustaf III. Som Olle Holmberg visat,⁹⁵ innehåller *Fragment af 1783 års vitterhet*, som publicerades i början av augusti, det vill säga omedelbart före konungens återkomst, en passage som inte kan betecknas som annat än angiveri: Kellgren utpekas där som en illojal undersåte och falsk vän, som privat smädar sin välgörare.⁹⁶ Syftet kan blott ha varit ett: att avlägsna motståndaren från fältets centrum.⁹⁷

Pro sensu communi-striden, den tredje sammandrabbningen i torneringen, utlöstes av Kellgrens "Kungörelse Om Sällskapet: *Pro Sensu communi*" i *Stockholms Posten* 2.1.1787. Han och Nils von Rosenstein hade bestämt sig för att låta ett fiktivt, av upplysningsandan inspirerat sällskap, benämnt Pro sensu communi, komma till tals och gissla vad de betraktade som olika manifestationer av obskurantism och charlataneri. Ett viktigt mål var givetvis Thorild och hans anhängare, där "Snillet förvandlat sig till ursinnighet och fallandesot", och det är med ett särskilt öga till dem man som tävlingsämne för året 1787 valt "Man äger ej snille för det man är galen".⁹⁸ I "Kungörelse af Sällskapet *Pro Sensu Communi*" (*Stockholms Posten* 3.10.1787) uppger Kellgren med tydlig adress till Thorild och hans falang att kampen ej blott gäller "at förkrossa någre rimmare, at utskämma någre dårar", utan "at upprätta förnuftets förfallna välde".⁹⁹ Det var också under titeln "Man äger ej snille för det man är galen" Kellgrens mest vägande inlägg i debatten publicerades i *Stockholms Posten* 4-11.10.1787.¹⁰⁰ Striden avslutades först strax före julen 1787. Den har delvis andra förutsättningar än de tidigare omgångarna i det att det bakom det fiktiva sällskapet Pro sensu

communi ej endast stod Kellgren, utan även Rosenstein. I de tidigare striderna hade visserligen flera mindre stämmor blandat sig i huvudkombatanternas dialog, men här finner man för första gången att Kellgren överlåter delar av kampen åt någon annan. Denna tendens skulle förstärkas ytterligare i den fjärde och sista rondan, där Kellgren så småningom lämnade över hela sin position i striden till Leopold. Arvidson har påpekat att Thorild i den pågående debatten principiellt stod på samma ståndpunkt som meningsmotståndarna vad kampen mot religionen och dess ockultistiska avarter beträffar.¹⁰¹ Hade han alltså inte själv blivit direkt angripen av Kellgren och Rosenstein är det fullt tänkbart att han slutit upp på deras sida.

Den fjärde och sista omgången i den decennielånga matchen mellan Kellgren och Thorén/Thorild inleddes efter dennes fortsatta juridikstudier i Upsala 1787 och englandsvistelse 1788-90 med publiceringen av hans programskrift *En Kritik öfver critiker. Med utkast til en lagstifning i snilletts verld*, publicerad i tre delar 1791. Den dedicerades "Til Recensenten i Stockholms Posten", det vill säga Kellgren, och är utformad som en upptuktelse av denne med direkt tilltal, i form av det upprepade och i sammanhanget påfallande ohövliga "min Herre".¹⁰² Beskow menar att Thorilds position var den att "sedan 'herraväldet öfver jorden' icke kunnat i England eröfras, erbjöd spiran i Svenska vitterheten någon ersättning. Den hvilade nu i Kellgrens hand och måste således honom fräntagas."¹⁰³ Uppenbarligen kände Thorild ett behov av att efter närmare fyra års frånvaro från huvudstaden få sin position på fältet konfirmerad. Kellgren anmälde den första delen av *En Kritik öfver critiker* i *Stockholms Posten* 13.9.1791 i förstående ordalag; de två återstående delarna betecknade han i sin recension 7.3.1792 som "af den natur at den snarare tyckes tillhöra en KämnarsRätts pröfning".¹⁰⁴ Detta gav upphov till en ny sammandrabbning under mars 1792. Den fjärde rondan kom emellertid, som nämnts, att få en alldeles speciell karaktär av det faktum att Kellgren nu mer eller mindre drog sig tillbaks från arenan och överlät fäktingen åt Leopold, som efter att under en del av 1780-talet ha varit lierad med Thorild mot den gemensamme fienden Kellgren blivit den senares bundsförvant.¹⁰⁵ Hur länge hans och Tho-

rilds kamp hade kunnat pågå är givetvis omöjligt att säga. Faktum är att den omedelbart avbröts efter skottet på maskeradbalen 16.3.1792.

Genom hela förhållandet Kellgren-Thorild löper hatkärleken som en röd tråd. ”Kellgrens inställning till Thorild uppvisar alltså under årens lopp olika faser och kan inte, som forskningen ensidigt hävdar, ses som en konstant motsättning. Hans ambivalens visavi Passionernas skald kom, som vi skall se, att innebära uppenbara försök till positiva värderingar.”¹⁰⁶ Samma förhållande gäller för Thorén/Thorild. Under andra omständigheter hade de säkert kunnat bli ett väl fungerande radarpar.¹⁰⁷ Det är nästan rörande att se hur de båda antagonisterna ömt vårdar lovord av motståndaren. Det är exempelvis känt hur Thorild under hela livet gärna androg Kellgrens utlåtande över *Passionerna*, och denne skrev till Clewberg apropå etiketteringen ”den förtjusande rimmaren”, som Thorén givit honom: ”Om du visste, hvad jag skrattat att se Paykulls afvund öfver det sista epithéet. Han ville ej mindre, än ge Thorén örfilar för en sådan distinction.”¹⁰⁸ Att de hela tiden lär sig av varandra är föga förvånande med tanke på deras omvittnade nyfikenhet och receptivitet. Men varje gång någon av dem söker ett närmande, vänder sig den andre bort, och så kommer det aldrig till någon försoning som mellan Kellgren och Leopold.

Såväl till omfång som till innehåll är bedömningen av *Passionerna* enastående bland utlåtandena från *Utile Dulci* år 1782.¹⁰⁹ Med tanke på Kellgrens position inom sällskapet och uppgiften att han läst *Passionerna* trettio gånger,¹¹⁰ har man dragit slutsatsen att det rimligtvis bör ha varit ”Sveriges Boileau”¹¹¹ som formulerat utlåtandet. Redan Atterbom lyfte fram Kellgrens erkänsla för *Passionerna*,¹¹² och tendensen inom litteraturhistorie-skrivningen kan i allmänhet sägas vara att alltmer framhäva dennes progressivitet i detta fall. Sverker Eks och Stellan Arvidsons stora monografier över Kellgren och Thorild utgör för närvarande en höjdpunkt på denna tradition. Arvidson skriver således, i anslutning till Ek, att ”Johan Henrik Kellgren förde spiran [i *Utile Dulci*] men inte var allena rådande: de flesta av de aktiva ledamöterna var litterärt konservativa. Kellgren hade därför en svår sats. Han hade troligen önskat ge Thorild säll-

skapets stora pris men fick inte sina medansvariga med sig.”¹¹³

Om Westbergs uppgift om de upprepade genomläsningarna är riktig, bör *Passionerna* ha varit osedvanligt intresseväckande läsning för Kellgren, och detta i positiv bemärkelse, av utlåtandet att döma, som gick ut på att det thorénska opuset skulle ha vunnit första priset om det inte hade varit skrivet på orimlad vers.¹¹⁴ Som framgått av den inledande forskningsöversikten har man emellertid regelbundet framhåvt *skillnaderna* i estetisk uppfattning hos de båda kontrahenterna. Dessa skillnader har man härlett ur de stridsskrifter som de fyra ronderna genererade.

I själva verket bör man vid diskussionen av detta ämne hålla i sär tre plan:¹¹⁵

- 1) (de faktiska) *bevekelsegrunderna*,
- 2) *retoriken* (främst artiklar, där man ofta ’målar in sig i hörn’ och renodlar ståndpunkter man endast halvhjärtat omfattar),¹¹⁶
- 3) *den poetiska praktiken* (där man kan förhålla sig mycket fritt gentemot punkt 2).¹¹⁷

Ser man på resultatet av *Utile Dulcis* tävling enligt denna trestegsmodell, nödgas man först förklara de bakomliggande skälen till att ett så animerat meningsutbyte kunde uppstå kring detta ”Accessit” för *Passionerna*.¹¹⁸ Därefter får man skärskåda retoriken ifrån åtminstone delvis nya förutsättningar för att utröna hur man faktiskt skall uppfatta de enskilda artiklarna. Eventuella kopplingar till kombattanternas skönlitterära produktion bör ske varsamt, eftersom det under omständigheterna får betraktas såsom ytterst vanskligt att draga växlar på teoretiska utsagor som utgör delar av en debatt och ej utfästelser på hur utsgornas upphovsmän själva skall uppträda i sina roller som producenter av kulturella artefakter.

Här kan kanske vara ett lämpligt tillfälle att litet närmare betrakta vissa för det fortsatta resonemanget väsentliga inslag i de båda kombattanternas habitus, närmare bestämt Kellgrens och Thorilds estetiska preferenser och idémässiga profiler.¹¹⁹ Uppgiften att kortfattat söka beskriva dessa är ingalunda lätt, men en ansats skall här icke desto mindre göras med utgångspunkt från Bernhard von Beskow.¹²⁰ Tonvikten kommer att – i motsats till den litteraturhistoriska traditionen, med undantag för Beskow – läggas på gemensamma faktorer.

Vilka författare har varit betydelsefulla för dem? Det tycks som om deras litterära smak i stort stämmer överens. Att de antika författarna är centrala för Kellgren är knappast ägnat att förvåna, då han ju hade varit verksam som docent i den latinska poesien. Uppenbarligen har bland andra Anacreon och Horatius varit viktiga för honom.¹²¹ Kellgren hade tidigt visat intresse för den moderna engelska litteraturen (Pope, *Ossians sånger*, Young), men även den tyskspråkiga gjorde intryck på honom (Klopstock, Goethe, Gessner). Av den äldre engelska litteraturen är det främst Shakespeare och Milton som bör nämnas. Bland fransmännen har Boileau, Montesquieu, Voltaire och Rousseau givit viktiga impulser: Voltaire kanske de viktigaste över huvud taget.¹²² Av svenska författare har bland annat Gyllenborg, Oxenstierna, Adlerbeth, Leopold, Rosenstein och Lehnberg nämnts.¹²³ Holbergs betydelse förtjänar även att framhävas.¹²⁴

Det är svårt att i efterhand veta om den unge Tomas Thorén genom valet av ett boileaucitat som motto till tävlingsskriften *Jordbrukaren. Ode*¹²⁵ och de upprepade apostroferingarna av Pope i *Passionerna* velat göra ett gott intryck på Kellgren och det av honom dominerade Utile Dulci.¹²⁶ Faktum är att Thorén i *Passionerna* i uppskattande ordalag även nämner de flesta av de övriga utländska författare som nyss räknades upp såsom centrala för Kellgren.¹²⁷ Man kan även anföra ett par "Anakreontiska sånger" och en översättning av Thorilds hand av Horatius.¹²⁸ "Aktning för antiken var [...] gemensam för begge."¹²⁹ Det är även värt att påpeka att Thorén från början varit starkt påverkad av Voltaire, även om han senare tog avstånd från denne.¹³⁰

Vad den stora stötestenen i samband med *Passionerna*, dispyten om rimmad och orimlad vers beträffar, kan det vara på sin plats att erinra om Karl Warburgs ord: "den franska skolan inom vitterheten höll på den rimmade versen, hvilket, närmare sedt, egentligen var en inkonsekvens, då Boileaus skola eljest prisade 'les anciens', som veterligen ej begagnat rim".¹³¹ Denna inkonsekvens har väl redan tidigt stått klar för Kellgren. Han hade ju själv skrivit om den latinska poesien och *Ossians sånger* i sin doktorsavhandling 1773–74 och översatt åtminstone Propertius, Horatius och Ossian.¹³² Den internationella utveckling Klop-

stock ger viktiga impulser åt står alltså endast skenbart i motsättning till klassicismen: den är i själva verket en superklassicism, eftersom den använder sig av antikens versmått i stället för medeltidens, en epok som ju annars var tabuiserad av klassicismen.¹³³ Kellgren kommer under 1780-talet alltmer att använda sig av orimlade versmått i sin egen diktning. Otto Sylwan menar exempelvis att Kellgren redan i "Nytt Försök til Orimlad Vers" överträffar motståndaren Thorén i konsten att skriva rimlös poesi.¹³⁴ Det är i detta sammanhang faktiskt viktigt att nyansera bilden av Kellgren som franskklassicismisk regelryttare¹³⁵ och Thorén/Thorild som en revolutionär frifräsare. Exempelvis återoppar sig Thorén i ett brev till Sven Erland Heurlin 24.7.1780 uttryckligen på Kellgrens prosopoem "Tankar, Vid Fru Friherrinnans ANNA SOPHIA FLEMINGS, född REHBINDER, Jordfästning, den 17 Oct. 1776", när han motiverar ett eget alster av samma kategori.¹³⁶ Thorén hade vidare på 1770-talet inlett sin karriär som tidstypisk rokokopoet med rimmad lyrik av en karaktär som låg Kellgrens diktning vid samma tid nära. Under hela sin bana fortsatte han att även skriva rimmad vers med versmått som Kellgren använde, exempelvis alexandriner. Anton Blanck är veterligen den ende som uppfattat Kellgrens utsaga om det thorénska rimexperimentet på ett rimligt sätt, då han skriver att den förstnämnde "understundom [...] gjorde formuleringar som kommo honom att synas vida mer konservativ än han var, enkannerligen då den ryktbara om 'den i vitterheten allmänt godkända smaken'", varmed avses Utile Dulcis utlåtande över *Passionerna*.¹³⁷ Sammanfattningsvis kunde man säga att medan Kellgren varteftersom experimenterar alltmer med vers och rytm, är Thorilds utveckling den motsatta.¹³⁸ Om man skall se detta som en direkt påverkan av författarna på varandra får tills vidare vara osagt.

Beträffande den "Epileptiska Poesien",¹³⁹ som Thorén/Thorild ansågs företräda, finns det anledning att i Atterboms efterföljd fästa uppmärksamheten på Kellgrens ode "Vid Lovisa Ulricas Död",¹⁴⁰ delvis skriven i just den känslösamma och expressiva stil som förknippats med motståndaren. I en recension i *Stockholms Posten* 7.8.1782 citerar Thorén rader som "Lägst i djupets grottor fly, / Stumma, darrande, förskräckta" och "Han ropat har... O Gud! / Han ropat har: LOVISA!"¹⁴¹

Om de förra skriver Thorén: ”Mästerlighet! denna raden är en af de ädlaste man någonsin sett. Werkeligen: man kan ej tänka sig någon ting fullkomligare än det Odesprång som följer, och genom hvilket ämnet träffas.” De sista framkallar följande lovord av honom: ”Finhet, pathos, styrka, det förvånande, alt är där.”¹⁴² Det förtjänar slutligen att nämnas att Thorén vid samma tid som Kellgren (1778) tog avstånd från Bellman.¹⁴³

Schück sammanfattar de båda rivalernas litteratursyn:

Mera komplicerad är frågan om reglerna och smaken. Kellgren, Neikter¹⁴⁴ och även den unge Voltaire hade här, liksom vi förut sett, en ganska fri blick. De voro i det hela fiender till allt regeltvång, erkände smakens relativitet, och i sin kritik voro de ingalunda pedantiska. Men bakom den åsikt, de förkunnade, låg omedvetet den föreställningen, att samtidens bildade, franska smak dock var den högsta, efter vilken andra tiders och andra folks vittra alster borde bedömas. Thorild däremot drog ut den fulla konsekvensen ur teorin om smakens relativitet – man kan säga så paradoxalt att giltigheten av varje smakomdöme upphävdes; en i Paris ogillad dikt kunde ju möjligen tilltala en neger eller en grönländare.¹⁴⁵

När det gäller vissa ickelitterära kulturupplevelser kunde deras reaktion också vara likartad. Efter att 1781 ha bevistat Christoph Willibald Glucks *Alceste* – med den danska sopranen Caroline Müller i titelrollen – på Drottningholms slottsteater beskriver Kellgren musiken som ”*Gudomelig*” och hjältinnans insats såsom genomförd ”med en värdighet, en ömhet och derjemte så enligt naturen, at hon gjort sig förtjänt til högsta bifall. Ingen har här ännu på Theatern pressat tårar ur så mångas ögon”.¹⁴⁶ (Kellgren hade vid sitt första stockholmsbesök 1777 sett Glucks *Orfeo ed Euridice* och genast blivit operafärlst; 3.7.1779 hade han i *Stockholms Posten* beskrivit sin entusiasm inför samme kompositörs *Iphigénie en Tauride*.¹⁴⁷) Man vill gärna föreställa sig att den för kunglige bibliotekarien Kellgren vid denna tidpunkt ännu helt okände juris kandidaten Thorén bevistade samma föreställning av *Alceste* och kände samma behov av att gråta. Före ankomsten till Stockholm hade Thorén stått främmande inför operaformen – helt naturligt, eftersom han sannolikt aldrig hade sett något operaförframförande.¹⁴⁸ Efter hans första operabesök på Bollhuset i Stockholm (*Iphigénie en*

Tauride) skriver han avvisande.¹⁴⁹ Upplevelsen av *Alceste* på Drottningholmsteatern beskriver Thorén emellertid på ett sätt som överensstämmer med Kellgrens: musiken är ”gudomlig” och Caroline Müller ”en öfverjordisk människa, förmögen till de sublimaste passioner”.¹⁵⁰ De båda blivande kombattanterna var i själva verket båda påverkade av 1700-talets sublimes och sentimentala strömning.¹⁵¹ Deras gemensamma vördnad för Gluck tycks ha varat livet ut.¹⁵²

Ser man till trosfrågor, får man konstatera att båda författarna var deister.¹⁵³ Båda hade i början av sin karriär fått problem på grund av detta.¹⁵⁴ Hade Kellgren känt till thorénska opus som de under författarens livstid otryckta ”Vitterhetens försvar mot Prästenitets öfvervilningar” (1778) och ”En Pantheists anmärkningar vid Reimarus” (1779), liksom den blasfemiska *Harmen. Ode: från Hedenhös* (1786/87), hade han sannolikt senterat deras tendens.¹⁵⁵ Trätobrödernas deism var en konsekvens av den rationalism som de båda företrädde.¹⁵⁶ ”Liksom den tyska Sturm und Drang-rörelsen står Thorild i direkt kontakt med de franska upplysningsfilosoferna och kan i många avseenden räknas till deras radikalare flygel. Det kan därför verka förvånande att Kellgren i sin kamp Pro sensu communi placerat Thorild och hans anhängare [...] bland sina motståndare”.¹⁵⁷ Förvånande är det väl endast om man glömmet bort huvudskälet till varför kampen mellan Kellgren och Thorild fördes. Det förtjänar att upprepas: deras avståndstagande är endast i andra hand idémässigt betingad, primärt är den socialt motiverad.¹⁵⁸

Det är också lätt att påvisa likheter i de båda motståndarnas stridbara uppträdande på fältet. Den unge Johan Henric Kellgren är fylld av tillförsikt och tro på sig själv. I ”Svar på Anmärkingar öfver Prologen til Zemire och Azore” (*Stockholms Posten* 21.12.1778) går han in för att fullständigt pulvrисera Adolf Fredrik Ristell, som i *Vitterhets och Gransknings Journalen* vågat kritisera hans i bellmansavsnittet ovan redan nämnda ”Prologue” från sommaren 1778, tillika hans först uppförda dramatiska verk. Kellgrens strategi är att högdraget och nedlåtande avfärda motståndarens argument: ”*obrukelig Svenska*, säger Anmärkaren. Brukelig Svenska, svarar Författaren – – Man torde ej äga nödigt, at höra något annat svar.”¹⁵⁹ Den sista utsagan tycks implicera att författaren alltid

har rätt gentemot kritikern. Redan Thoréns följebrev till *Passionerna*, adresserat till Kellgren, andas samma tillförsikt och självtillit: "Jag misströstar för lite om en sann förtjenst för att förnedra mig, för en falsk."¹⁶⁰

"Svar på Anmärkningar öfver Prologen til *Zemire och Azore*" är instruktiv också därför att man där flerstädes finner exempel på ett av Kellgrens vanligaste retoriska grepp, användandet av normerande uttryck:

Min Herre bör uttyda sig bättre. En god Granskare bör kunna tala. För öfrigt hade min Herre bordt finna, hvad hela Sverige funnit [...].

En Granskare bör äfven kunna stafva [...]. Förstår min Herre Musiken? Vet min Herre hvad Recitativ är? at Cesuren deruti vackrare faller på en dubbel stafvelse? At i en Opera är Poesien blott en *art secondaire*, som bör ge tillfälle åt rösten och Musiken at lysa? At förtjänsten af dessa versslag är ej, at afmäta ord och rader efter Poetikens strängaste regler, men at versen är lätt, flytande, tydlig, välljudande och rik på bilder och känslor? At en Poet, som ej förstår at upoffra sin konst åt Composituren, är lika narraktig, som den största virtuos, i fall han vid et sagta accompagnement, fast med den skickligaste stråka, tar ljudet af de andra violinerne? Alt detta borde min Herre hafva sig väl bekant, och då skulle han säkert finna, at det ej är Operor och aldraminst Opera-Prologer, oftast tvungne at blifva hast-verk, som böra stå skottfria för Granskningen, utan sådane arbeten, som af sin natur bör vara modeller, såsom *Oder*, *Pris-Skrifter* m. m.¹⁶¹

Med andra ord: var sak bör bedömas efter sin grad och sin art. Denna tanke har blivit mera berömd i en senare version, nämligen Thorilds axiomatiska "Grundsanning" i *En Kritik öfver kritiker. Med utkast til en Lagstiftning i Snilletts Verld* (1791): "At taga hvar sak för hvad den är" och den närbesläktade "Andre lagen": "At döma alt efter sin grad och sin art".¹⁶² Vad normerande utsagor beträffar, står Thorén/Thorild ju knappast Kellgren efter.

Drastiska formuleringar serverar Kellgren gärna och ofta. Exempelvis skriver han angående förhållandet mellan kritiker och författare: "Knapt har Apollo öpnat hans Skaldemös qved, förr'n dessa Egyptiska Barnmorskor äro tilreds att strypa det nyssfödda kräket."¹⁶³ Hos Thorild är detta stildrag ännu mera framträdande. Det kan räcka med ett citat ur *Straff-sången eller Nyaste Försök til Oriomad Vers* (1783) på ämnet kritiker och författare (här konkretiserat som Thorén och Kellgren):

Hur länge, K-n skällare,
Och Postens bäste koppel-hund,
Hur länge skall med skäll och glafs,
Du stryka Vitterhetens stråt;
Och spy dit lilla hjertas gift
På klacken af var gående,
som inte luktar dulci nog,
[...]¹⁶⁴

Vid genomläsningen av ynglingarna Kellgrens och Thoréns alster är det inte utan att adjektivattribut som halsstarrig, högdragen, nedlåtande, påstridig och självsäker kommer i tankarna.¹⁶⁵ Bernt Olsson betonar beträffande Kellgren: "I fråga om det personliga engagemanget liknar han sin store antagonist Thorild."¹⁶⁶ Det är inga överord. Ej blott i fråga om det personliga engagemanget, utan även i sättet att konkretisera detta engagemang finner man påfallande likheter mellan de båda rivalerna. Båda uppträder som självutnämnda tuktmästare. Kamplystnaden måste sägas utgöra en väsentlig del av deras habitus. Därvidlag är det närmast självklart att de använde sig av strategien 'omdefinition av koordinater' eller 'det som är tillåtet för mig är icke tillåtet för mina vederdelomän' för att förvirra motståndare.¹⁶⁷

Man kan se med vilken stolthet dessa båda 'ambitiösa framtidsmän'¹⁶⁸ kommenterar sitt skandalomsusade arbete på att etablera sig på fältet. Kellgren skriver exempelvis: "Nå, vad synes dig om kriget med Flintberg? Jag vet intet mer om jag bör vårda mig om att svara honom. Men ett litet Epigram, en liten Fabel torde ej vara så olämpligt."¹⁶⁹ Thorild exponerar ett karaktäristiskt lätt drag av storhetsvansinne: "i Strid med hela den vittra verlden, i full tillrustning af mit första authorsuppträde: full af annan eld och ära".¹⁷⁰ "Jag är redan et rang-geni: med anhang, tilbedjare, fiender, et eget interesse at skydda etc."¹⁷¹ Båda driver som unga respektlösheten mot auktoriteter så långt det är möjligt. Sylwan etiketterar exempelvis Kellgrens hållning som 'nihilism', Arvidson Thorilds som 'anarkisk'.¹⁷² "Thorilds stora ungdomskärlek var uppenbarligen han själv."¹⁷³ Sina otaliga affärer med "De förbannade Operaffickorne"¹⁷⁴ och andra kvinnor till trots, måste nog detsamma sägas även om den unge Kellgren.¹⁷⁵

Det den sistnämnde genomgående gör under åren omkring 1780 är att söka omdefiniera de för litteraturen gällande paradigmen i klassicistisk

riktning. Vad är poängen med detta? Givetvis att ge honom fördelar gentemot de redan under Frihetstiden verksamma författarna, som ännu befann sig i fältet, vilka förutsattes bli desorienterade vid kontakten med de kelligrenska koordinaterna. Vad gör Thorild under ett decennium från 1782? Han söker omdefiniera de för litteraturen gällande paradigmerna i riktning mot de sentimentala och sublimala strömningarna i 1700-talets kulturliv. Avsikten är givetvis att ge honom fördelar gentemot de i fältet verksamma författare som företräder Frihetstidens rokokoidéal och dem som hyllar de klassicistiska paradigmen, vilka förutsatts bli desorienterade vid kontakten med de thorénska koordinaterna. Engdahl har möjligen åsyftat detta när han beträffande Thorén/Thorild betonat: "Han var ute efter att förändra det litterära utsägningsfältet."¹⁷⁶ Detta är alltså samma initialstrategi som Kellgren hade valt endast några år tidigare. Att "bardaleken"¹⁷⁷ mellan de båda höll på så länge torde ytterst ha berott på deras likheter och jämbördighet i vissa i sammanhanget väsentliga hänseenden. Båda behärskade exempelvis debattörens hantverk för väl för att kunna vinna en avgörande seger på det området. Sverker Göransson har beträffande Kellgren skrivit: "Som prosaist har han i samtiden bara en jämlike: Thorild."¹⁷⁸ Denna jämbördighet synes således vara karaktäristisk för hela deras förhållande.

Tidigare forskare har ofta haft svårt att få fason på sin kelligrensuppfattning, eftersom de velat se en linjär utveckling hos honom från en i princip klassicistisk inriktning till en mera Sturm und Drang-orienterad, i stället för att se att skenbart motsatta åsikter och preferenser samexisterar synkront hos honom. Som exempel kan nämnas det simultana intresset för det sublimalt-sentimentala (Ossian, Young, Klopstock, Rousseau) och det strikt klassicistiska (Boileau, Pope, Voltaire).¹⁷⁹ Samma eklektiska urval finner man hos Thorén, exempelvis i *Passionerna*. Detta är väl inte underligare än att exempelvis Kellgrens vän Joseph Martin Kraus i teorien hyllar och ansluter sig till Glucks 'asketiska', franskinspirerade operastil, men i praktiken håller sig till den seneapolitanska skolans virtuosa idiom. Albert Nilsson har noterat: "Där bodde hos Kellgren två själar, som aldrig blevo försonade. Det fanns i honom något av en drömmande romantiker, det är denne som dik-

tar den underbara Nya skapelsen, och han var på samma gång en stridbar rationalist, som bekämpade dunkel, svärmeri och mystik, en det sunda förnuftets hämnare, som skrev poemen Man äger ej snille för det man är galen och Ljusets fiender."¹⁸⁰ Thorild företer, som ovan visats, samma intellektuella profil.

Kellgrens och Thorilds intresse för Gustaf III är dokumenterat och naturligt, sett ur det perspektiv som anlagts i föreliggande uppsats.¹⁸¹ Det är därför förvånande att Thorild efter upsaladisputationen 1787 inte passade på och närmade sig konungen: det var ju snarast det den sistnämnde väntade sig efter Thorilds succé som 'mönsterrespondent', och det var ju det Thorild själv sedan länge hade velat.¹⁸² Hur skall man förklara denna inkonsekvens?

Fråga är om englandsresan verkligen spelade den avgörande roll den fått i tidigare forskning; redan 7.7.1785 hade Thorild i ett brev till Leopold sagt sig ämna resa till England efter sin upsalasejour.¹⁸³ 1.3.1787 återkommer ämnet i ett brev till Pehr Tham.¹⁸⁴ Disputationen ägde rum 22.3.1788, men Thorild for ej till London förrän i september. Under tiden gjorde han bland annat en teaterresa till Stockholm på konungens initiativ under april 1788.¹⁸⁵ "Hvarföre, med allt detta, har Kungen ej talt med mig?"¹⁸⁶ När Gustaf III väntar sig att Thorild skall uppvakta, låtsas denne som om det regnar, och när regenten gör en uppenbar invit till Thorild, förstår denne inte vinken eller låtsas inte förstå. Ur denna synvinkel finns det klara likheter med förhållandet till Kellgren, som Thorild för övrigt försiktigt sökte närma sig vid denna tid via Nils von Rosenstein.¹⁸⁷ Att han i efterhand ångrade sin senfärdighet är uppenbart.¹⁸⁸

Disputationen inföll under en halvårsperiod då Kellgren fjättrades av den lungsot, som så småningom skulle skörda hans liv. Att han således inte medföljde den kungliga sviten till Upsala är givet. Tidmässigt befinner man sig i den period då Kellgren orienterar sig bort från konungen. Som det viktigaste symptomet härpå brukar man nämna det så kallade "K. och k.-brevet" till Nils von Rosenstein, dagtecknat 13.3.1788, alltså drygt en vecka före disputationen. Även om Kellgren varit i full vigör är det alltså långt ifrån självklart att han skulle ha sällat sig till expeditionen. Nyheten om

fiendens glänsande seger och Gustaf III:s entusiasm har dock givetvis färdats med hög hastighet till Kellgrens öra. Kanske är framgången skälet till att Thorilds avhandling ej trycktes i Kellgrens tidning, trots att ”andra teser, som ventilerades inför konungen[,] äro införda i St. P. n:r 71–76 ^{27/3–2/4} [1788]”.¹⁸⁹ Det är frestande att tolka akademiledamöterna Adlerbeths, Armfelts, Leopolds, Nordins, Rosensteins och Schröderheims uppdykande vid disputationsakten och Leopolds och Schröderheims insatser som extraopponenter som en del av en kollegial hämndplan, med syfte att inför konungen förödmjuka Thorild och därigenom näpsa honom för hans behandling av Kellgren. Det är ju möjligt att även de fyra övriga akademi-medlemmarna hade tänkt träda fram, men avstod när de såg vilken behandling som bestods de båda kollegorna av respondenten. Det är frestande – och fruktlöst – att fantisera kring ett scenario, där Kellgren ej är sjuk, utan medföljer till Upsala för att kväsa motståndaren, och århundradets ordduell utkämpas inför ett extatiskt auditorium.

Det finns flera tänkbara förklaringar till varför Thorild ej utnyttjade situationen och närmade sig hovet. Kanske kände han på sig att han rent personlighetsmässigt inte skulle ha passat som hovman. Något sådant tycks han vilja säga i ett brev till Tham, daterat 23.2.1792; han skriver där att Gustaf III ”af sina Snillen [gör] dagakarlar i Alt sit kungliga strunt, eller slafvar för sit högmod”.¹⁹⁰ Roland Fridholm söker i sitt doktorsspecimen i stället skälet i Thorilds akademiska bakgrund:

Thorilds typ var i hög grad danad av den universitets-tradition som under Gustav III:s tid sköts åt sidan som en alltför urmodig utrustning för en man av värld. Han saknade god ton. Men det gjorde också ofta nog [...] renässansens humanister, som i så hög grad givit den akademiska världen dess särprägel. S.k. studentjargong brukar framför allt vara frän. I systemet av cirklar kring kungen i Stockholm passade den unge Thorén alls inte in. Där var han en anakronism, ty den typiske studenten har alltsedan medeltiden och renässansen varit en anakronism, men sällan så som i ’tjusarkonungens’ närhet.¹⁹¹

Fridholms resonemang tycks försvagas av att de före detta docenterna Kellgren och Leopold, som kunde ha en lika frän jargong som Thorild och i lika hög grad danats av sitt akademiska förflutna, icke desto mindre gjorde hovkarriär. Vidare var

det ju just inom den akademiska världen som retoriken odlades. Vältalighetskonsten var ett av konungens huvudintressen, så det är föga förvånande att han ville bevittna en disputation där en erkänd förmåga på området deltog. Kanske svek Thorilds mod när han efter sex års kamp äntligen stod vid målet. Thorilds trampande i farstun och senare avfärd till London i stället för uppvaktning av Gustaf III måste ur strikt karriärmässig synpunkt sägas ha varit en inte alldeles given strategi. Blev positionen i det omedelbara fältet kring monarken mindre åtråvärd för den ’litteräre gladiatorn’¹⁹² Thorild när Kellgren började draga sig därifrån? Det vore kanske inte så paradoxalt som det först kan tyckas: Kellgrens tillbakadragande hade ingenting med Thorilds angrepp att göra, utan var självvalt, och kunde således inte ses som en direkt seger för denne.¹⁹³ Thorilds tvekan vid framgångens tröskel kan ytterligare ha stärkt Kellgren i övertygelsen att han måste söka sig arbetsförhållanden som mera påminde om vedersakarens: den frie litteratörens. Hur som helst hade de båda tvillingsjälarna¹⁹⁴ av allt att döma god kunskap om varandras göranden och låtanden, och det är mindre troligt att de skulle ha varit opåverkade av varandra i sitt handlande.¹⁹⁵

Kellgrens ’avhopp’ måste under alla omständigheter betraktas som sensationellt. Hade han valt att stanna kvar som dramaleverantör är det rimligt att föreställa sig att han upphöjts i frälseståndet, som vännen Clewberg.¹⁹⁶ Risken med Kellgrens drastiska steg har givetvis varit uppenbart för honom, men han har ändå ansett det vara värt att riskera huvuddelen av sina inkomster för den konstnärliga friheten. Han lämnade ju inte heller fältet helt: han fick behålla titel och apanager, och han fortsatte sitt arbete som en av de aktivaste medlemmarna av Svenska Akademien.¹⁹⁷ ’Avfällingen’ Kellgren visade att hans och Thorilds personligheter inte var så olika. Några år hade han lagt band på sig för att säkra sin existens, men till slut föredrog han att gå sina egna vägar, som Thorild, vilken emellertid efter sin hemkomst från London via Rosenstein och Gustaf Mauritz Armfelt återigen sökte närma sig kungen. Kellgren noterar smått road att trädebodern försökt insinuera sig som hovfilosof.¹⁹⁸

Slutsatser

Konfrontationerna mellan Kellgren och Bellman respektive Thorén/Thorild har ej ett estetiskt-teoretiskt glaspärlespel som huvudsaklig bakgrund, utan något avsevärt viktigare: kampen om en position i det gustavianska mittfältet, vilket i praktiken betyder i konungens närhet. Ur detta förhållande uppstod en förbittrad decennielång kamp. Schematiskt rör sig denna kraftmätning på tre plan: (de faktiska) *bevekelsegrunderna*, *retoriken* (främst artiklar, där man målar in sig i hörn och renodlar ståndpunkter man endast halvhjärtat omfattar), och *den poetiska praktiken*.

Vi finner därför en klar motsättning mellan retoriken/angreppen å ena sidan och motståndarnas estetiska preferenser och litterära utövning å den andra. Emellertid harmonierar retoriken/angreppen i hög grad med sina verkliga bevekelsegrunder. Sålunda har Bernhard von Beskow onekligen en poäng, när han skriver: "Nog af: skiljaktigheten i estetiska mönster och grundsatser synes icke så stor mellan Kellgren och Thorild, att deraf en kamp på lif och död behöft uppstå".¹⁹⁹ De estetiska motsättningarna är alltså endast det medium konkurrenterna (särskilt Kellgren och Thorild) använder sig av för att utkämpa den kamp som egentligen gäller någonting annat eller rättare sagt: något som de estetiska motsättningarna blott utgör en del av.

Det är därför svårt att hålla med Klas Fåhræus, när han hävdar att ordväxlingen kring *Passionerna*, "liksom gräl och stridigheter i allmänhet fått en oproportionerligt stor plats i våra litteraturhistorier [!]"²⁰⁰ Det är inte proportionerna man i första hand vill reservera sig emot, utan den kraftiga estetiska slagsidan, som gjort att man endast delvis förmått analysera de bakomliggande mekanismerna till uppgörelserna.

Förloppen av de båda i denna uppsats tecknade personkonflikterna företer likheter och skillnader. Den unge Kellgrens behandling av Bellman prefigurerar Thoréns behandling av honom själv, men genom att hans båda motståndare är så markerat olika personligheter – den ene fridfull, den andre begiven på duster – utvecklas Kellgrens egen position annorlunda i förhållande till vedersakarna. En viktig förutsättning är därvidlag att han vid sitt första angrepp på Bellman 1778 höll på att ar-

beta sig in i fältet, medan han vid de första kontakterna med Thorén 1781–82 måste försvara en nyvunnen, än så länge bräcklig och ingalunda självklar position i fältet.

NOTER

- 1 Stellan Arvidson: *Thorild och den franska revolutionen* (Stockholm, 1938) s.121.
- 2 Denna orimliga term, som redan avfärdats i E.N. Tigerstedt: *Johan Henric Kellgren* (Stockholm, 1954) s.67, används här inledningsvis på sedvanligt oprecist sätt i anslutning till gällande terminologisk praxis. Det vore dock önskvärt att begreppet – liksom exempelvis det förvirrande 'skräckromantik' – ersattes med ett nytt.
- 3 Uttrycket "fält" förklarar Pierre Bourdieus svenska exegeter Donald Broady och Mikael Palme i "Utgivarnas förord" till Bourdieus *Kultursociologiska texter* (1986) på följande vis:
Ett begrepp som blivit allt viktigare för Bourdieu är *champ*, fält. Kort sagt definieras ett fält (kampfält, konkurrensfält) av att människor samlas kring något gemensamt som de tror på och strider om. Inom modeskaparnas fält är det den goda klädsmaken som står på spel, inom det litterära fältet är det frågan om vad som är god litteratur. Härom strider man och meningarna kan vara delade, men något som inte kan ifrågasättas inom fältet är tron på att det man strider om är värdefullt, det vill säga att striden är värd besväret. Fältet hålls samman av denna *croynance* (tro), som förenar alla de stridande, de (oftast unga) nya pretendenterna lika väl som dem som redan intagit maktpositioner inom fältet och strävar efter att bevara status quo. (s.14f)
Broady har i annat sammanhang ("Intrådet. Om litteraturkritik som intellektuellt fält" i *Ord & Bild* 1991:4 s.89) givit en utförligare definition (hans förklaring gäller litteraturkritiken som "ett intellektuellt fält"):
Ett fält har uppstått där människor strider om något gemensamt, något specifikt som står på spel inom just detta fält [...]. Specifika investeringar avkrävs den som ger sig in i spelet. Man måste ha lärt sig tillräckligt mycket [...] för att urskilja de rätta frågeställningarna. Man måste ha lärt sig tala, tänka, skriva på rätt sätt. Man måste ha lärt känna de rätta människorna. För att bli igenkänd och erkänd [...] måste nykomlingen vidare ha demonstrerat att han accepterar bestämda grundläggande föreställningar [...] vilka omfattas av alla som deltar i spelet. Specifika vinster (erkännande, publiceringsmöjligheter, arbetstillfällen [...]) finns att hämta inom fältet. En för fältet specifik typ av "symboliskt kapital" är grunden för makten och för fördelningen av auktoritet. De deltagare som är bäst rustade med sådant kapital är benägna att ut-

- veckla strategier för bevarande av status quo, så att spelet kan fortsätta som förut, och låta de underförstådda reglerna och förutsättningarna för spelet [...] förbli outtalade.
- En lättöverskådlig nyckel till Bourdieus begreppsvärld ger Donald Broady i "Agent till Subjekt. Liten ordlista för att underlätta läsningen av Pierre Bourdieus "Vad det vill säga att tala" (*Skeptron 1. Texter om läroplansteori och kulturproduktion utgivna av Donald Broady och Ulf P Lundgren. Tema: Rätten att tala*, Stockholm, 1984) s.60–68. Se där bland annat uppslagsorden "Kultur" (s.64), "Kapital" (s.63f) och "Fält" (s.62f; även under "Autonomi" s.60). För utförligare resonemang, se Broadys doktorsspecimen *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieu och den historiska epistemologin* (Stockholm, 1990), kapitel 3: "Nyckelbegreppen" (s.166–307), som innehåller detaljerade genomgångar av begreppen "kapital" (s.171–227), "habitus" (s.228–269) och "fält" (s.270–297).
- 4 Relevant för diskussionen här vore även att studera Kellgrens förhållande till bland annat Leopold, Lidner och Ristell. Av utrymmesskäl har detta tills vidare fått lämnas därhän. Det är uppsatsförfattarens förhoppning att i annat sammanhang kunna återkomma till en diskussion av dessa relationer.
- 5 Givetvis kan det här inte bli fråga om att söka göra rättvisa åt den oöverskådliga forskningstradition som behandlat de tre författarna, utan det får bli ett försök till presentation av ett representativt urval.
- 6 Nedan citerad efter Atterboms *Samlade skrifter i obunden stil*, b:d 4–6 (Örebro, 1862–63).
- 7 Atterbom: op. cit., b:d 5 s.8.
- 8 Jämför även b:d 4 s.131 om Kellgrens och Leopolds sammandrabbning 1778: "de, som voro Kellgren afvo-ge, [...] misstänkte då att han ville qväsa eller stäfja en uppstigande möjlig rival", vilken tanke Atterbom på nästa sida avfärdar såsom "tvifvelsutän [...] aldeles ogrundad". – Om Atterbom som bellmansforskare, se Torsten Ahlstrand: *I sällskap med Bellman* (Borås, 1981).
- 9 Beskow 1873 s.205.
- 10 Citat ur Malmströms verk efter *Samlade skrifter*, b:d 2 (Örebro, 1867). Kritik av Atterbom och Wieselgren exempelvis på s.116f. – Lorenzo Hammarskölds *Svenska vittreten. Historiskt-kritiska anteckningar* (Stockholm, 1818–19) och Peter Wieselgrens *Sveriges sköna litteratur. En öfverblick vid akademiska föreläsningar* (Upsala, 1833–49) har i denna genomgång lämnats utan avseende, då de svårigen kan räknas som vetenskapliga texter.
- 11 Nedan citerad efter "Andra omarbetade och utvidgade upplagan" (Stockholm, 1911–12).
- 12 Se även s.384.
- 13 Nedan citerad efter tredje, reviderade upplagan (1967).
- 14 Ek 1967 s.505.
- 15 Sålunda finner man hos Engdahl en formulering om att Thorild sökte sig "till huvudstaden 1781 för att göra karriär som skriftställare och intellektuell" (s.159), men ingen koppling vidare till mellanhavandena med Kellgren. Sven Delblanc ser dock sammandrabbningen mellan Kellgren och Leopold 1778 (s.112) i ett liknande perspektiv som det som anläggs i föreliggande uppsats.
- 16 Verbala och innehållsliga kriterier talar för att Olssons framställning bygger på Afzelius'. – Några smakprov bör kanske givas för att förtydliga vad som avses med "värdeomdömen" och "mustigt språk". Henrik Schück skriver i op. cit. 1928 om Thorilds "abnorma och rent sjukliga självkänsla" (s.372); Ek kallar Thorild i op. cit. 1965 "patologisk" (s.387), Kellgren får taga emot "hekatomber ilska och overt" (s.405); i Ek 1967 kallas Thorild "nästan patologisk" (s.495), i Ek & Ek 1980 "snarast paranoid" (s.473) och så vidare.
- 17 Omtryckt i *Carl Michael Bellmans skrifter. Standardupplaga*, b:d 7: "Dikter till Gustaf III och konungahuset" (red.: Nils Afzelius, Martin Lamm & Elias Wessén. Stockholm, 1938) s.1.
- 18 Omtryckt i Bellman: op. cit. s.182f.
- 19 Broady & Palme förklarar begreppet "kulturellt kapital" på följande vis i op. cit.: [...] behärskandet av kulturen – i synnerhet det som i Frankrike kallas *culture générale*, dvs en allmän förmåga att tala, att föra sig och att vara värorienterad i kulturen och i samhället – fungerade som en tillgång också utanför litteraturens, konstens och andra i snäv mening kulturella områden [...]. Denna tillgång, som Bourdieu började kalla kulturellt kapital [...]. (s.12f)
- 20 Omtryckta i Bellman: op. cit. s.13, 15f, 17.
- 21 Gyllenborgs inspiration skulle dock senare ännu en gång bära frukt i eposet *Täget öfver Bält* (1785).
- 22 Kulturfaktaerna och *Fiskarena*, se exempelvis C-G Stellan Mörner: "Bellman bland gustavianska tonsättare" (*Bellmansstudier*, b:d 17, Stockholm, 1976) s.73f; Bellmans sociala framgång, se exempelvis Afzelius 1967 s.275ff och 612. – Mörner ger i op. cit. ingen bakgrund till den kungliga librettobeställningen, utan beskriver projektet som ett skott i blindo från Gustaf III:s sida och ett misslyckande bland annat på grund av Bellmans ringa erfarenhet i genren. I själva verket var denne ingen novis på området: under 1760-talet hade han skrivit libretton till tvenne *opéra comiques*, *Det lyckliga skeppsbrottet* och *Marcolphus*, omtryckta i Bellman: op. cit., b:d 6: "Dramatiska arbeten" (Stockholm, 1936) s. 1–33 och 35–44. Mot den bakgrunden ter sig det kungliga uppdraget helt följdriktigt.
- 23 Refuseringen av *Fiskarena*, se Mörner: op. cit. s.74; ett bevarat fragment av librettot omtryckt i Bellman 1936 s.45ff, dramerna där s.49–69 och 87–108.
- 24 Kellgrens val av denna göteborgstidskrift kan mycket väl ha att göra med dess funktion som inarbetad kanal för motståndaren: "Numerärt dominerar Bellman med mer än ett trettiotal impromptun och andra tillfällighetsverser." (Ek 1967 s.562) – För en överblick över 1700-talets bellmanssyn, se Lauritz Weibull: "Bellman som skald bedömd af sin samtid" (*Samlaren* 1895 s.79–130).

- 25 Omtryckt i *Svenska Författare Utgivna av Svenska Vitterhetsamfundet IX: Samlade skrifter av Johan Henrik Kellgren*, b:d 1 "Ungdomsskrifter" (red.: Sverker Ek & Allan Sjöding. Stockholm, 1936–37) s.267. – Det bör för fullständighetens skull nämnas att "Mina löjen" var känd i avskrifter sedan åtminstone juni 1778 (jämför Kellgren: op. cit., b:d 7: Sverker Ek & Allan Sjöding: "Kommentar till del I–III". Stockholm, 1938–60 s.139), men huruvida bellmanavsnittet hade spritts den vägen är obekant. Se även Olof Byström: *Kring Fredmans epistlar. Deras tillkomst och utgivning* (diss., Stockholm, 1945) s.40f not 3. Kellgrens diktavsnitt har karaktäriserats på diametralt olika sätt, från Byströms "hånfull överlägsenhet och dräpande skärpa" (op. cit. s.40) via Torsten Ahlstrands "överilade, obehärskade" (op. cit. 1981 s.121) till Richard Steffens "klumpiga" ("Bellman, Carl Michael" i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, b:d 3, Stockholm, 1922 s.113).
- 26 Jämför Tigerstedt 1954: "Under de närmaste åren gick Kellgrens strävan ut på att vinna Gustav III:s ynnest." (s.81)
- 27 Jämför Steffen 1922: "Och särskilt var det en högst allvarlig sak för B., om konungen bibragtes den övertygelsen, att hans poesi var mindervärdig." (s.113)
- 28 Omtryckt i Bellman: op. cit., b:d 9: "Dikter till enskilda 1774–1784" (Stockholm, 1950) s.125.
- 29 Kellgren: op. cit. 1938–60 s.150, Schück: op. cit. 1927 s.615; likartat i Lennart Breitholtz: *Epoker och diktare. Allmän och svensk litteraturhistoria*, b:d 1 (Stockholm, 1971) s.674 och Ahlstrand 1981 s.122.
- 30 Byström: op. cit. s.42.
- 31 Paul Britten Austin: *The Life and Songs of Carl Michael Bellman. Genius of the Swedish Rococo* (Malmö, 1967) s.123.
- 32 Omtryckta i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.107–116, 1938–39 s.11–14, 196.
- 33 Årtalen avser Kellgrens arbete; operorna uruppfördes 1781 respektive 1786. *Proserpine* och *Gustaf Wasa* har nyligen utgivits som fonogram på Musica Sveciæ, varunummer MSCD 422–423, respektive Virgin Classics, varunummer 545148–2.
- 34 Man noterar att Bengt Lidners bana till Gustaf III är likartad: 1776 arbetar han i Greifswald på librettona *Gustaf Adolfs seger öfver sig sjelf* och *Milot och Eloisa*. 1779 överlämnar han dessa till konungen, och därmed synes hans lycka tills vidare gjord: som kunglig stipendiat skickas han ut på en bildningsresa till kontinenten. Han producerar nu historiedramat *Erik XIV* (1782) och samarbetar i Paris med Gustaf Philip Creutz om librettot *Rustan och Mirza* (samma år), och skriver själv 1783 operatexten *Medea*. Inget av de båda librettona blir tonsatt.
- Ytterligare en förhoppningsfull yngling, Carl Stridsberg, sökte denna strategi för att fästa Gustaf III:s uppmärksamhet på sig, nämligen med librettot till *Azire* (1778; tonsatt av vännen Joseph Martin Kraus), men misslyckades. (Irmgard Leux-Henschen: "Den gustavianska kulturdebattens anonyma Gluck-propaganda i Stockholms Posten. Till tvåhundraårsminnet av Jos. Mart. Kraus' födelse", *Svensk Tidskrift för Musikforskning* 1956 s.57 och hänvisningar där.) Gudmund Jöran Adlerbeths bana visar liknande inslag: först översättningen av Racines *Iphigénie en Aulide* (1777) för att länka konungens blickar mot sig, sedan bland annat uppdraget att författa texten till *Cora och Alonzo* (1782; tonsatt av Johann Gottlieb Naumann), som fick ersätta Kellgrens & Kraus' *Aeneas i Carthago* vid operahusets invigning samma år.
- 35 Omtryckt i Kellgren: op. cit., b:d 3: "Teaterstycken" (Stockholm, 1941–42) s.115–122.
- 36 Omtryckt i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.252–256, 1938–39 s.25ff, 163ff, s.57f, s.197–208.
- 37 Lennart Josephson: *Kellgren och sambället. Kritik och satir till mitten av 1780-talet* (Uppsala, 1942) s.218. Se även diskussionen s.220f, där Josephson förgäves söker att på estetisk grund förklara Kellgrens avståndstagande från Bellmans erotiska diktning.
- 38 Omtryckta i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.77 och 190–196.
- 39 Atterbom: op. cit, b:d 6:1 s.136ff. Ur denna synpunkt kan man till och med fråga sig om inte samtiden kan ha uppfattat Kellgrens kritik av den populära Bellman som mera misskrediterande för angripnaren är för den angripne. Följaktligen kan det ha funnits flera skäl till att Kellgren uteslöt partiet ur sina Samlade skrifter än enbart hänsyn till Bellman.
- 40 Jämför Kellgren: op. cit. 1938–60 s.150 och Olof Byström i *Svenska Författare Utgivna av Svenska Vitterhetsamfundet V, Samlade skrifter av Carl Michael Bellman*, b:d 2: "Fredmans epistlar. Kommentar" (Stockholm, 1945–46) s.41. En bellmansk sida som för övrigt borde ha tilltalat deisten Kellgren – om han hade varit mer insatt i den förres produktion – är bibelparodierna. Det vore dock märkligt om han ej heller känt till Bellmans mellanhavanden med konsistoriet i Stockholm för blasfemi; denne var ju en celebritet och händelser av detta slag bör ha varit hårdvaluta i salongerna ännu långt efter det de inträffade. (Bellman och konsistoriet, se Arvidson 1989 s.222f och 553.)
- 41 Anton Blanck: "Bellman vid skiljovägen" (i densammes *Bellman vid skiljovägen och andra studier*, Stockholm, 1941). Som Nils Afzelius påpekat sköt Kellgren således vid sidan av målet: den diktning han kommenterade var delvis skriven av epigoner, och i den mån den verkliga var av Bellmans hand representerade den 1760-talsdiktningen (Afzelius 1967 s.278). Man frestas alltså att i estetisk bemärkelse hålla med Malmström, då han i op. cit. 1867 kallar Kellgrens attack för "det ganska obefogade invektiv[et]" (s.117); ur karriärsynvinkel är påhoppet snarast självfallet och helt i linje med den uppåtsträvande unge författarens allmänna profil vid denna tid. – C. Vilhelm Jacobowsky har i "Bellman som bokägare" (*Samlaren* 1921 s.219f) givit ett bidrag som med viss försiktighet kan tolkas som en indikation på likartade litterära preferenser hos Bellman och Kellgren. I Uddevalla museum finns nämligen volymerna V, VI och IX av Voltaires samlade verk ur Bellmans bibliotek bevarade; Ja-

- cobowskys antagande att Bellman ägt hela tiobandsverket tycks ej otroligt. Visserligen erkänner Jacobowsky att själva ägandet inte behöver innebära att skal- den verkligen läst böckerna, men med tanke på Bellmans finansiella status och självklara intresse för nya impulser skulle det förvåna om han förvärvat böcker av en av samtidens mest uppburna författare och sedan låtit dem ligga olästa.
- 42 Kellgren: op. cit. s.150. Jämför även Ek 1965 s.147, 158f, 176.
- 43 Ibid. Tigerstedts svepande slutsats, att Kellgrens angrepp ”avslöjar att den nya, gustavianska författargenerationens strängare smak inte godtar Bellmans diktning” (op. cit. 1967 s.199) torde sakna substans.
- 44 Kellgren: op. cit. s.151.
- 45 Tigerstedt 1954 s.49.
- 46 Lauritz Weibull synes i ”Bellman såsom skald bedömd af sin samtid” (*Sammlaren* 1895) varken ha vetat ut eller in i motivationsfrågan: å ena sidan anför han först flera estetiska skäl till Kellgrens bellmanskritik 1778 (s.95f), å andra sidan avslutar han framställningen med de i sammanhanget överraskande orden: ”Hade äfven estetiska skäl – som man har att antaga – gjort sig i viss mån gällande, då Kellgren fälde sitt orättvisa omdöme[...]” (s.96).
- 47 Tonsatt av hovkapellmästaren Francesco Antonio Uttini.
- 48 Tonsatt av André Grétry. Översättningen var gjord av Anna Maria Malmstedt (sedermera gift Lenngren).
- 49 Fotfäste vid hovet, se Kellgren: op. cit. 1938–60: ”Häri genom framgår att JHK genom prologen fick ett första insteg i hovgunsten, och han blev från och med detta tillfälle anmodad bidra till hovets dramatiska divertissemang.” (s.166); positionen i *Stockholms Posten* och det publika genombrottet, se Sverker Göransson 1988 s.119. Jämför särskilt följande formulering hos Göransson: ”Både som erotisk diktare och som satiriker var han delvis ute för att chockera. Detta bidrog till att fästa uppmärksamheten vid hans namn” (s.120). Liknande tankegång i Martin Lamm: *Upplysningstidens romantik. Den mystiskt sentimentala strömningen i svensk litteratur*, b:d 2, Stockholm, 1920 s.71 och Tigerstedt 1954 s.47). Ytterligare ett forum: Kellgren hade året innan invalts i *Utile Dulci*, där han snabbt blev den tongivande smakdomaren.
- 50 Sistnämnda bravad upprepades året därpå med ”Vore människan lyckligare om hon förutsägs sit öde i verlden?”. Josephson skriver att Kellgren regelbundet deltog i Vitterhetsakademiens tävlingar ”för att på denna väg skaffa sig ett namn och en ställning” (op. cit. 1942 s.230).
- 51 Jämför Bellman, op. cit. 1938, kommentardelen s.62f.
- 52 Jämför Afzelius 1967 s.278.
- 53 Konfirmation av Bellmans tjänst, se Bo Bennich-Björkman: *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550–1850* (*Studia Litterarum Upsaliensia* 5, Stockholm, 1970) s.60. Bennich-Björkman betonar det exklusiva i Gustaf III:s behandling av Bellman. Löneförhöjningen, se Steffen: op. cit. s.118. Jämför härmed den groteska framställningen i Henrik Schück: *Ur gamla papper. Populära kulturhistoriska uppsatser. Sjunde serien* (Stockholm, 1905) s.117–123.
- 54 Schück 1927 s.615.
- 55 Afzelius har vänt sig mot Schücks framställning i op. cit. 1967 s.278.
- 56 Jämför Beskow: ”Man har lagt för mycken vikt på det skämt han, såsom yngling, [...] yttrade öfver den, åt hvilken han snart räckte Anakreons och Pindari sammanflätade lager.” (op. cit. s.213f) Schück, däremot, drar den oriktiga slutsatsen att Bellmans ”skalderykte [vid denna tid var] i sjunkande” (op. cit. 1927 s.614).
- 57 Jämför Schück 1927 s.613f: ”För hans litterära ställning hade denna kritik dock icke mycket att betyda.” Märk väl att detta uttalande gäller justitiiekanslerns ingripande 1773. Schück spekulerar dock på s.616 i om inte ingripandet i alla fall kan ha skadat Bellmans poetiska karriär. Arvidson menar i op. cit. 1989 kategoriskt att något ingripande mot Bellman ej förekom: ”till några åtgärder kom det inte” (s.553, upprepat i Arvidson 1993 s.32) – Jämför från föreliggande uppsats avvikande uppfattning om skadan på Bellmans position hos Byström 1945 s.42.
- 58 Kampen med den sistnämnde fortsatte in på våren 1779. Ek har i op. cit. 1965 visat att angreppet på Bellman i själva verket var en del av en brett upplagd attack från Kellgren på hovskalderna (s.148).
- 59 Dikten till bröderna Alströmer, se Bellman: op. cit. 1950, kommentardelen s.138; ”Pensées de Movitz”, se Atterbom: op. cit., b:d 5 (Örebro, 1863) s.3 och op. cit., b:d 6:1 (Örebro, 1863) s.18, ”Impromptu”, se Bellman: op. cit. 1950, kommentardelen s.152f. Däremot förefaller uppgiften hos Josephson 1942 s.221 (en återklang av Atterbom: op. cit., b:d 6:1 s.18), att en serie ”Epigrammes de Movitz” publicerades i *Stockholms Posten* under 1779 vara felaktig (Bellman: op. cit., b:d 3: ”Bacchanaliska qwäden och En stuf rim”. Stockholm, 1925 s.187f). Att Bellmans verk trycktes i Kellgrens organ och försågs med uppskattande ingresser behöver självfallet inte nödvändigtvis innebära inblandning av denne, men det ligger nära till hands att uppfatta det sålunda. Eftersom Kellgren från början av juli till julafton 1779 ej medverkade i *Stockholms Posten* – han vistades då på sin arbetsgivare general Meijerfeldts gods Stora Sundby utanför Arboga – är det i alla fall mindre troligt att han skulle ha något att göra med publiceringen i 1779:273 av Bellmans ”Pensées de Movitz”. (Kellgrens vistelseort, se Ek 1967 s.383.) Det är dock frestande att spåra Kellgrens hand bakom trycket av ovanstående ”Impromptu” och den vidhängande apostroferingen av Bellman, eftersom de infaller i ”glansperioden 1780–81 under Kellgrens ledning” (Sverker Ek: *Skämtare och allvarsmän i Stockholms Postens första årgångar. Studier i tidningens prosainlägg och Kellgrens utveckling 1778–81*, Lund, 1952 s.9). – Olof Byström har i op. cit. s.63–73 sökt teckna samröret mellan de båda skalderna. Slående är exempelvis hans påpekande på s.63f, att båda delvis hade

- samma umgängesvänner (Bergklint, Clewberg, Kexel, Schröderheim, Simmingsköld, Wellander) och på s.64, att båda var medlemmar i Par Bricole (Bellman från december 1779, Kellgren månaden därpå).
- 60 Josephson 1942 s.221.
- 61 Jämför Ek & Ek 1980 s.460 och 646.
- 62 Thorilds artiklar i *StP*, se Thorild: op. cit. 1932–33 s. 467–499 och 1936–44 s.155–182; recensioner av Kellgren, se Kellgren: op. cit., b:d 5:2: ”Prosaskrifter 1785–1795. Prosabidrag i Stockholms Posten 1790–1795” (Stockholm, 1946–47) s.520–523, 561–564.
- 63 Kellgren: op. cit., b:d 6: ”Brev” (Stockholm, 1922–23) s.103.
- 64 Omtryckt i Kellgren: op. cit., b:d 8:2: ”Kommentar till del IV–V. Kommentar till prosaskrifter 1790–1795” (Stockholm, 1969–72) s.543ff; om Bellman på s.544f.
- 65 *Svenska Författare Utgivna av Svenska Vitterhetsamfundet V: Dikter av Carl Michael Bellman*, b:d 1: ”Fredmans epistlar” (red.: Richard Steffen. Stockholm, 1916) s.V och IX.
- 66 Warburg: op. cit. s.280. Jämför Schück 1905 s.111ff.
- 67 Breitholtz: op. cit. s.704. Olof Byström ger i op. cit. s.67 liknande synpunkter på karaktären av Kellgrens förord som de som framföres i föreliggande uppsats.
- 68 Carl Michael Bellman: *Fredmans epistlar*, b:d 2: ”Musiken och kommentarer” (red.: Gunnar Hillbom & James Massengale. Stockholm, 1990) s.144. Jämför liknande formuleringar hos exempelvis Beskow 1873 s.214, Ljunggren 1873 s.496, Warburg 1911–12 s.279, Albert Nilsson: *Thomas Thorild. En studie över hans livsåskådning* (Stockholm, 1915) s.99, Schück 1927 s.617, Sverker Ek: ”Bidrag till kännedomen om Kellgrens kritiska verksamhet i Stockholms-Posten [!] från och med år 1790” (s.194, 205) i *Samlaren* 1907 och Olsson 1987 s.138. Redan Otto Sylwan opponerade sig mot denna tradition när han i *Johan Henric Kellgren. Levnad och författarskap (Populärt Vetenskapliga Föreläsningar vid Göteborgs Högskola. Ny Följd 9.* Stockholm, 1939 s.230) gick till angrepp mot Schücks framställning. Därför blir man någon förvånad när Sylwan på s.305 kallar Kellgrens förord ”det yppersta som i detta hänseende dittills skrivits i Sverige”. Atterboms beskrivning av texten som ”[detta] ryktbara, eldigt vältaliga förord” (op. cit., b:d 5 s.3) synes väl lättare att försvara. Även Ek & Ek har i op. cit 1980 visat på självmotsägelser i förordet (s.462f). Påståendet i Ek & Ek: ”Bland gustavianerna var kungen och den unge Oxenstierna de enda som visade samma oförbehållsamma och höga uppskattning av den musicerande *diktaren*” som Kellgren (s.461) måste dock rimligtvis vara gripen ur luften, eftersom det i efterhand är omöjligt att uttala sig om dätidens uppfattning i frågan annat än via det som förmedlats via slumpvis bekanta och bevarade dokument.
- 69 Jämför Tigerstedt 1967 s.202.
- 70 Även här måste en inadvartens hos Hillbom påpekas. I kommentardelen till Bellman 1990 menar han att Kellgrens förord i själva verket borde betraktas såsom gällande såväl *Fredmans epistlar* som *Fredmans sånger* (s.99f), ej blott *Fredmans epistlar*, som man vanligtvis föreställer sig. Därmed må förhålla sig hur som helst. Faktum är att Bellman skrev separata ’äkthetsintyg’ för de båda verken och att avsaknaden av förord i *Fredmans sånger* är för tiden ovanlig och – med tanke på panegyriken i *Fredmans epistlar* – anmärkningsvärd.
- 71 Kellgren: op. cit. 1946–47 s.537. Atterbom signalerar i op. cit., b:d 5 s.3f att han insett recensionens ambivalenta karaktär. Ek & Ek gör däremot några högst kuriösa turer i op. cit. 1980 s.468f för att kunna pressa in texten under karaktäristiken ”uppenbar[...] förtjusning”.
- 72 Kellgren: op. cit. s.689. Formuleringen är dock tvetydig: i sanningens namn får erkännas att det inte går att slutgiltigt utläsa om ”bristen af smak och correction” tillskrives Bellman, Bergstedt eller (troligast) båda två.
- 73 Jämför Ek 1980 s.466ff. Det ligger i sakens natur att den högtravande officiella motiveringen – författad av Kellgren och återgiven redan av Atterbom i op. cit., b:d 6:1 s.22f – är en helt annan.
- 74 Samtidigt kan omnämmandet av Boileau ha varit ett subtilt sätt att återknyta till ”Mina löjen”, där den franske föregångaren förlöjligas omedelbart efter Bellman. Eks & Eks tanke i op. cit. 1980 s.462, att Bellman på grund av de inledande raderna från Boileau skulle ha funnit dikten lämplig att tillägna Kellgren är inte omöjlig, men synes något bakvänd. Det är väl rimligare att tänka sig att han inlett med Boileau just därför att han avsåg att skriva en dikt till den man som sågs som dennes svenska motsvarighet. – Det är svårt att bedöma motiven för Bellmans dedikation av den likaledes nyskrivna epistel n:o 82 till ”Kgl. Secretären Leopoldt”: det finns inga dokument som visar på motiv för dikten som tack för någon tjänst, å andra sidan var Leopold ju en central gestalt i det kulturella fältet kring Gustaf III, som det kunde löna sig att hålla sig väl med. Detta problem diskuteras utförligare av Olof Byström i op. cit. 1945 s.73–78 och Gunnar Hillbom i op. cit. 1990 s.342f.
- 75 Nils Afzelius: ”Bellmans familjebibel” (i densammes *Staden och tiden. Studier i Bellmans dikt*, Stockholm, 1969) s.108.
- 76 Jämför Bellman: op. cit., b:d 11: ”Dikter till enskilda 1790–1793” (Stockholm, 1964) s.51 och kommentardelen s.44, Kellgren: op. cit., b:d 2: ”Dikter från och med Stockholms Postens begynnande år 1778” (Stockholm, 1938–39) s.303–309.
- 77 Omtryckt i Bellman: op. cit. 1964 s.195.
- 78 ”Han var alltifrån början intresserad av passionsproblemet och en dyrkare av passionerna såsom de irrationella, men för poesien välgörande makterna. I passionen har Kellgren sett en av diktningens livskällor, vilken religionen och förståndskulturen hotade att uttorka.” (Nilsson 1915 s.42) Se vidare Sylwan 1939 s.180–183.
- 79 Nilsson: op. cit. s.42. Nilsson stöder sig härvidlag på Thorilds uppgift i brev till sin välgörare Pehr Tham

- 30.7.1787: "Besinna – at alt är af en ung människa, och tänkt mellan 19 (då *Passionerna* skrefvos) och 24 året." Rimligtvis har Thorild här räknat fel (eller vill kokettera med sin ungdom vid verkets tillkomst): han bör ha varit 20 år gammal, när han inledde arbetet på *Passionerna*. För en utförligare diskussion kring dateringsfrågan, se Stellan Arvidsons kommentar i Thorild: op. cit., b:d 7: "Tillägg till första delen. Kommentrar till första delen s. 1–291" (Stockholm, 1946–68) s.104f. – Samma kronologiska förhållande torde gälla "Inbildningens Nöjen, prosaisk ode", vilken skulle ha tävlat med Kellgrens "Våra Villor" om Vitterhetsakademiens pris 1780, där ämnet var "Målning af Inbillningsnöjen". Thorén blev dock ej heller färdig i tid med detta verk, utan sände in det följande år. Detta har rimligen varit en del av motivbakgrunden bakom dedikationen "Til Kellgren, behagens Skald", som ej beaktats av den tidigare forskningen.
- 80 Man jämföre exempelvis med Johan Stenhammar (1769–99), som valde att bli Kellgrens lärjunge och skyddsling, och mycket riktigt sedermera efterträdde honom i Svenska Akademien – sannolikt på Kellgrens initiativ. Utförligare om Stenhammar i Ljunggren, op. cit., b:d 2: "Svenska vitterheten under Gustaf IV Adolfs minderårighet 1792–1796" (Lund, 1877) s.428–441; om relationen till Kellgren särskilt s.429f, och i Otto Sylwan: "Johan Stenhammar" i *Festskrift tillägnad Gunnar Castrén den 27 december 1938* (Helsingfors, 1938); om relationen till Kellgren särskilt s.361.
- 81 Tigerstedt 1954 s.41.
- 82 "Til Sällskapet Utile Dulci", omtryckt i *Svenska Författare Ugivna av Svenska Vitterhetssamfundet XV: Samlade skrifter av Thomas Thorild*, b:d 1: "Dikter och prosaoden. Prosaskrifter 1778–1783" (red.: Stellan Arvidson. Stockholm, 1932–33) s.467–471. – Det bör påpekas att Thorén i ett brev till "Högädle Herr Kungl. Bibliothecarie" Kellgren (odaterat, men rimligtvis från september–oktober 1781) sökt stämna denne vänligt genom att i en ortografi som till och med på 1700-talet måste ha förefallit bisarr välja honom, den "liflige, uttryckfulla, behagens och glädjens Skald! till sin gran-skare eller beskyddare. det är icke för at gifva en fördom. ni måste vara för ädel at antaga den. det är för at skaffa sig ännu en visshet at den förtjenst de hafva icke öfverses. [...] – Sanning och känsla, harmoniens och uttryckets inre skönheter, passionens rätta kraft, och framför alt den ädelt vågade *nyheten* – kunna misskännas: men icke af Er. denna godheten skall af längesedan en ifrig försvarare och beundrare göra ert hjärta en tillgifven." (Thorild: op. cit., b:d 6: "Brev. Personregister till del I–VI", Stockholm, 1980 s.75).
- 83 "Til Auctoren af Pris-Skriften *Passionerne*", omtryckt i Kellgren: op. cit., b:d 4: "Prosaskrifter från Stockholms Postens begynnande till och med 1784" (Stockholm, 1940–44) s.265ff.
- 84 Omtryckt i Kellgren: op. cit. s.267f.
- 85 Ek 1967 s.494.
- 86 Omtryckta i Thorild: op. cit. 1932–33 s.483–487 och 488f.
- 87 I brev till Nils von Rosenstein, daterat 7.10.1783; omtryckt i Kellgren: op. cit. 1922–23 s.123–129; citaten på s.126. I sin helhet lyder stycket:
Sedan jag nu talt om en död [Vitterhetsakademien] och en döende societet [Utile Dulci], bör jag äfven nämna ett ord om ett samfund, som börjar lefva. Det är ej någon societet, ty en societet fordrar lagar, och denna upphäfver dem. Det är, rättare, en sect, och en sect af de mäst fanatiska. Ändamålet är att utbreda det högsta Sköna och Sanna. Det högsta Sköna är det som är orimmadt; och det högsta Sanna det som är orimligt. Parole och lösen är ni rime, ni raison. Jag behöfver ej nämna att Thorén är Stiftaren och Hufvudet.
Se även op. cit. s.128f, där Kellgren återkommer till "nya secten".
- 88 Hans enda kända insats på det området är revisionsförslagen till Lidners *Medea*. Förstlingsverket "Landt-Qväde, til Kongl. Hof-Predikanten, Doctor Wallenstråle, och fröken Lannerstjerna, på deras Bröllops-Dag, den 25 Maji 1777" (Thorild: op. cit. 1932–33 s.5–11) har – bortsett från inledningen – emellertid en kvasidramatisk struktur.
- 89 I Thorild: op. cit. 1932–33 finns från Gustaf III:s regering endast ett exempel: "Vid Konungens hemkomst" från augusti 1784 (s.121f).
- 90 Omtryckt i Thorild: op. cit. 1932–33 s.105–116.
- 91 Arvidson beräknar i op. cit. 1993 att "Inemot 30 % av tidningens utrymme upptas [...] av en fortlöpande polemik mot Kellgren." (s.114)
- 92 Omtryckt i Kellgren: op. cit. 1940–44 s.347–351. Valet av några av artikelns ord, "Snille och smak", till Svenska Akademiens valspråk två år senare, tyder på att mottagaren senterade Kellgrens offergård. – Konungens prenumererade årtinstone sedan 1779 på *Stockholms Posten* (Otto Sylwan: "Stockholms-Posten [!] och Kellgren" s.5 i *Samlaren* 1909).
- 93 Gunnar Sahlin menar i sin doktorsspecimen *Författarrollens förändring och det litterära systemet 1700–1795* (Stockholm, 1989) att diktens innehåll klart överskrider vad *decorum* föreskriver (s.259ff). Detta torde vara en missuppfattning: de allmänt hållna fraser om monarkens skyldigheter gentemot folket, som framförs, tillhör upplysningstidens allmängods, och omfattades även av Gustaf III.
- 94 Omtryckt i Thorild: op. cit., b:d 2: "Prosaskrifter 1784–1790" (Stockholm, 1934) s.37–40.
- 95 Framställningen här följer Arvidson 1993 s.84ff.
- 96 Thorild: op. cit. 1932–33 s.109f.
- 97 Beskow återger i "Minne af stats-sekreteraren Carl Gustaf af Leopold" (*Svenska Akademiens handlingar ifrån år 1796*. Stockholm, 1862) Leopolds ord till honom att angrievningsnittet "angrep den finkänslige skalden till en grad, at Leopold [...] aldrig sett något dermed jemförligt" (s.283). Vare sig formuleringen är Leopolds eller Beskows är den vilseledande: skaldens "finkänslighet" har ingenting med saken att göra. Thorén hade i stället levererat det allvarligaste hotet mot Kellgrens position som vi känner till. Den sist-

- nämnde skrev till Clewberg 7.8.1784: "Jag är glad att [Thoréns] raseri ändteligen stigit till den grad, att sjelfva hans anhängare skämmas att nämna både hans namn och hans skrift; det är kanhända den bästa hämd jag kunnat önska." (Kellgren: op. cit. 1922–23 s.133) Det hade onekligen blivit en pyrrhuseger om Kellgren själv fått silkessnöret av Gustaf III. Thoréns beskyllning återkommer i *En Kritik öfver critiker*. Arvidson förklarar detta med att han "inte kände Kellgrens förändrade inställning till Gustaf III" (op. cit. 1993 s.512). Man kan nog tryggt utgå ifrån att Thorild betraktade det som en angelägenhet av högsta dignitet att sitta inne med all nödig information om trätobroder; under alla omständigheter hade det varit anmärkningsvärt om han fortfarande efter tre år inte hade uppfattat dennes position. Motiveringen till anklagelsens upprepning torde rimligtvis vara densamma som vid dess första framslungande.
- 98 Omtryckt i Kellgren: op. cit., b:d 5:1: "Prosaskrifter 1785–1789. Strödda prosaskrifter 1790–1795" (Stockholm, 1945–47) s.129–133; citaten på s.129 och 131.
- 99 Omtryckt i Kellgren: op. cit. s.143–148; citaten på s.146 och 145.
- 100 Omtryckt i Kellgren: op. cit. 1938–39 s.229–264.
- 101 Arvidson 1931 s.430f.
- 102 Jämför det i not 82 inledningsvis citerade tilltalet eller dem han genomgående använder i sin korrespondens, som "herr b:n" och "h:r b:n" (= "herr bibliotekarien", till Leopold), "Nådige herre" (även "n. herre", till Gustaf Adolf Reuterholm), "Min nådige herre" (ibland förkortat "m. n. herre" och "m. n. h.", till Pehr Tham) (Thorild: op. cit. 1980 *passim*).
- 103 Beskow 1873 s.332. Redan Atterbom talar om thorildianernas mål såsom åsyftande "ett skoningslöst fördunklande af Kellgrens anseende och störtande af hans valde" (op. cit., b:d 4 s.177).
- 104 Recensionerna omtryckta i Kellgren: op. cit. 1946–47 s.520–523, 561–564; citatet s.562.
- 105 Schück 1928: "Ingen kunde likväl av naturen vara mindre ämnad till Thorildian än Leopold, och han hade, sedan de båda skilts, funnit det vida fördelaktigare att efterträda den döende Kellgren såsom vitterhetens konung än att göra tjänst som Thorilds vasall." (s.396)
- 106 Ek & Ek 1980 s.144.
- 107 Jämför Arvidson: *Thorild. Studier i hans ungdomsutveckling* (Lund, 1931): "Fråga är, om inte den djupa klyftan mellan Thorild och hans motståndare genom omständigheternas tryck kommit att bli betydligt större än de båda lägrens principiella ståndpunkter predisponerade till. Genom personliga motsättningar drevos både Thorild och Kellgren till ytterligheter, som omöjliggjorde allt förstående dem emellan." (s.297) Josephson 1942: "I teorien skulle deras estetiska ståndpunkter ständigt befinna sig i närheten av varandra utan att Kellgren någonsin skulle erkänna värdet av Thorilds uttalanden. Den missnöjde prisvinnaren väckte hans löje, den taktlöse förmädares förakt, och sedan ville han icke eller kunde icke se några överensstämmelser i åsikter." (s.95) Redan Atterbom framhöll att Thorild på motsvarande vis gjorde sig blind för motståndarens – från hans synpunkt – förtjänster (op. cit., b:d 6:2, Örebro, 1863 s.138f). Beskow kommenterar detta i op. cit. s.328. Se även Arvidson 1938 s.117ff och 1993 s.487f och 520f, som visar hur Thorild missförstod Kellgrens (med hans egen överensstämmande) politiska inställning.
- 108 Brevet daterat 27.5.1782; omtryckt i Kellgren: op. cit. 1922–23 s.107ff; citaten på s.109.
- 109 Jämför Atterbom: op. cit., b:d 4 s.158f.
- 110 B.G. Westberg i brev till Olof Knös, daterat 9.2.1782; omtryckt i Gustaf Lindstén: "Några brefutdrag rörande Utile Dulci i början af 1780-talet" (*Samlaren* 1916) s.222f.
- 111 Ek & Ek 1980 s.462, som uppger att uttrycket myntats av Armfelt år 1783 (se även s.646).
- 112 Atterbom: op. cit., b:d 4 s.158ff.
- 113 Arvidson 1993 s.14 (Ek 1965 s.331).
- 114 Beskows påstående att Kellgren vid Thoréns "första uppträdande [...] fäste större förhoppningar än vid någon annans" (op. cit. s.183) får nog däremot betraktas som en grundlös extrapolering. Mera övertygande förefaller Arvidsons förmodan att Thorén inledningsvis betraktat Kellgren "som en kommande bundsförvant" (op. cit. 1931 s.298). "Alltifrån början har Thorild [...] varit en beundrare av Kellgrens verskonst." (s.346)
- 115 Ett tack riktas till docent Beata Agrell, som fäst uppsatsförfattarens uppmärksamhet på detta förhållande.
- 116 Anton Blanck påpekar i "Sverige och den franska litteraturen" i op. cit. 1941 att Kellgren "i polemiskt syfte understundom, särskilt i motsättning mot Thorild, gjorde formuleringar som kommo honom att synas vida mer konservativ än han var" (s.92).
- 117 Det tycks vara något liknande som föresvävat Lorenzo Hammarsköld, då han i op. cit. 1818–19 beträffande Kellgrens och Thorilds kamp skriver: "Lyckligtvis bindes dock aldrig den äkta talentens production af teorien". (Citerat efter den av P.A. Söndén reviderade andra upplagan från 1833 s.330.) Även Ljunggren menar att "Kellgren och Leopold merendels i sin diktareverksamhet glömde, eller åtminstone undångömd, teorierna" (op. cit. 1877 s.434).
- 118 Redan Atterbom skisserar ju möjligheten av en motsatt utveckling: "Ett svar hade således väl kunnat gifvas, der den unge klaren, utan att Sällskapet behöft uppoffra det minsta af sin värdighet och sina grundsatser, ändock funnit sig tilltalad med en vänligare ton; och troligt är att denne, i sin dåvarande stämning och ställning, hade derigenom strax blivit vunnen." (op. cit., b:d 4 s.164) Atterboms hypotetiska resonemang utgår från det rimliga antagandet att en annan formulering av Kellgrens utlåtande kunnat framkalla en annan reaktion från Thorén. Det är möjligt, men beror på vad denne ville uppnå: om han hade nöjt sig med vackra ord eller om han under alla omständigheter ville ha Stora priset. Brevet till Heurlin 23.2.1782 (omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 s.76ff)

- ger ingen riktig ledning därvidlag: å ena sidan uttrycker han glädje över att, som han tror, ha blivit "belönt" för poemet, å andra sidan dröjer han mera vid det intryck han uppfattar att det gjort på mottagarna, och man får nästan uppfattningen att detta är det viktigaste för honom: "Kellgren är förtjust i detta stycket. de bästa hufvuden kalla det förträffeligt. några obegripeligt." (s.77) Jämför Beskow 1873: "Ännu har man svårt att fatta, huru en strid på lif och död emellan tvenne ryktbare författare, till hvilka snart kom den tredje, samt slutligen emellan tvenne vittra skolor, kunnat ega till utgångspunkt ett förment underkännande af en täflingskrift i ett enskildt sällskap." (s.184) "Sorgligt att tänka! En sårad själfkänsla skulle då bestämt en lefnads riktning? En sådan obetydlighet, som att ej vinna stora priset i *Utile Dulci*, skulle vållat en oförsonlig sinnesstämmning hos ett snille mot ett annat?" (s.185) Beskows frågor är onekligen befogade om man ser striden som ett utslag av estetiska meningsskiljaktigheter. Betraktat ur en kultursociologisk synvinkel ter sig kampen som desto självklarare: enda sättet att undvika den hade varit att tilldela Thorén Stora priset och en plats i det litterära fältet (och därmed erkänna relevansen av hans paradigm). Som saken nu utvecklades, var Thorén tvungen att mera hårdhänt söka tillskans sig en sådan position. Ljunggren polemiserar i op. cit. 1873 mot Åtterboms tanke att en försoning mellan Kellgren och Thorén varit möjlig (s.232). Han resonerar också kring fördelen för den sistnämnde av ett aggressivt uppträdande: "Ehuru Thorilds hela sätt att uppträda står i öfverensstämmelse med den karakter, vi i föregående kapitel tecknat, måste man dock medgifva, att, om han haft för plan att ådraga sig uppmärksamhet, han näppeligen kunnat beta sig ändamålsenligare." (s.241)
- 119 Den bourdieuska termen "habitus" förklarar Donald Broady på följande vis i op. cit. 1990: "Det system av dispositioner, av Bourdieu nämnt *habitus*, som bestämmer hur människor handlar, tänker, uppfattar och värderar i givna sociala sammanhang, finns nedlagt i kroppen." (s.231) "[...] människors habitus styr deras sätt att investera, ackumulera eller konvertera kapital, och en viss habitus kan under bestämda omständigheter, om 'efterfrågan' föreligger, fungera som kapital" (ibid.). "Habitus är de system av dispositioner som människor förvärvar genom att vistas i en bestämd social miljö (hem, skola etc) och som sedan tillåter dem att utifrån ett litet antal principer generera de tanke- och handlingssätt som krävs på de olika sociala fält där de hamnar." (Broady 1984 s.63) För en utförligare diskussion av begreppet, se Broady 1990 s.228–269.
- 120 Jämför Beskow 1873 s.209ff.
- 121 Anacreon, se Kellgren: op. cit. 1969–72 s.702; Horatius, se op. cit. s.719 (han översatte exempelvis flera av den senares oden).
- 122 Pope, se Kellgren: op. cit. s.732; Ossian, se Kellgren: op. cit. s.730; Young, se Kellgren: op. cit. s.744; Shakespeare, se Kellgren: op. cit. s.737; Milton, se Kellgren: op. cit. s.728; Klopstock, se Kellgren: op. cit. s.721; Goethe, se Kellgren: op. cit. s.716; Gessner, se Kellgren: op. cit. s.714; Boileau, se Kellgren: op. cit. s.705; Montesquieu, se Kellgren: op. cit. s.728; Voltaire, se Kellgren: op. cit. s.743; Rousseau, se Kellgren: op. cit. s.734.
- 123 Beskow 1873 s.209. Uppräkningen gäller egentligen Thorild, och har slutsatsen: "som äfven Kellgren gillade". Se även op. cit. s.383.
- 124 Jämför Kellgren: op. cit. s.718.
- 125 Jämför Arvidson i Thorild: op. cit., b:d 7: "Tillägg till första delen. Kommentrar till första delen s.1–291" (Stockholm, 1968) s.205. Boileaus ord byttes sedermera mot ett vergiliuscitat.
- 126 Carl David Marcus har i "Thorilds Passionerna" i *Göteborgs Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar. Fjärde följden XV:1* (Göteborg, 1913) s.4f och 22–25 sökt påvisa influenser på Thoréns läroepos från Popes *An Essay on Man* (1733–34).
- 127 För en överblick över Thoréns/Thorilds intresse för nämnda författare, se följande referenser: Pope, se Thorild: op. cit., b:d 6: "Brev. Personregister till del I–VI" (Stockholm, 1980) s.537; Thorild: op. cit. s.535; Young, se Thorild: op. cit. s.545; Shakespeare, se Thorild: op. cit. s.540; Milton, se Thorild: op. cit. s.533; Klopstock, se Thorild: op. cit. s.529; Goethe, se Thorild: op. cit. s.524; Gessner, se ibid.; Montesquieu, se Thorild: op. cit. s.533f; Rousseau, se Thorild: op. cit. s.538f; Holberg, se Thorild: op. cit. s.527.
- 128 Anacreontikan omtryckt i Thorild: op. cit. 1932–33 s.167; horatiustolkningen på s.172ff. För vidare referenser beträffande Thorilds intresse för Anacreon, se Thorild: op. cit. 1980 s.514; Horatius, se op. cit. s.527. Författarens antikintresse i allmänhet, se Roland Fridholm: *Thorild och antiken* (diss. Göteborg, 1940) s.39.
- 129 Beskow 1873 s.210. Sylwan hävdar dock egendomligt nog i op. cit. 1939 att Kellgren ej röjer någon "vördnad för antiken" (s.120).
- 130 Arvidson i Thorild: op. cit. 1946–68 s.117f.
- 131 Warburg 1911–12 s.448.
- 132 Doktorsavhandlingen *Dissertationis de Poësi, philosophie ubivis gentium prævia* omtryckt i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.51–76; översättningar av latinsk poesi i op. cit. och 1938–39 *passim* (observera dock att översättningarna – på ett undantag när: s.286f – är rimmade); ossianöversättningen "Alpin. Et Ersiskt Skaldestycke" omtryckt i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.120f.
- 133 Schück har i op. cit. 1928 s.371 en utförligare diskussion om detta och om den orimmade versens historia i Sverige före Thorild. – Inkonsekvent nog synes medeltidsfobien aldrig ha gällt operatexter.
- 134 Sylwan 1939 s.116f. Kellgrens dikt trycktes i *Stockholms Posten* 20.10.1783; omtryckt i Kellgren: op. cit. 1939 s.189–192. – Kellgren hade redan i "Bref til Herr Jac. Albr. Fl—g" i *Stockholms Posten* 11.7.1780 skrivit orimmad vers i parodierande syfte (omtryckt i Kellgren: op. cit. 1938–39 s.70f).
- 135 Jämför Anton Blanck: "Sverige och den franska litteraturen" s.90–93 i op. cit. 1941 och Ek 1952 s.167ff.

- 136 Brevet omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 s.16ff; hänvisningen till Kellgren på s.16. Dennes prosapoem omtryckt i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.141ff.
- 137 Blanck: "Sverige och den franska litteraturen" s.92 i op. cit. 1941.
- 138 Kontrahenterna får även 'ombyttta roller' i sin inställning till teatern, där Kellgren företräder en fullkomligt pragmatisk syn, medan Thorild håller på klassicistiska ideal. (Arvidson 1993 s.362f och 517)
- 139 Citat ur "Man äger ej snille för det man är galen"; omtryckt i Kellgren: op. cit., 1938–39 s.229–264; citatet på s.220.
- 140 Publicerad i *Stockholms Posten* 31.7.1782 under annan titel; omtryckt i Kellgren: op. cit. 1938–39 s.170–173. Författaren kommenterar dikten i raljerande ton i ett brev till H.C. Schmiterlöv 31.7.1782, omtryckt i Kellgren: op. cit. 1922–23 s.110f.
- 141 Kellgren: op. cit. 1938–39 s.170 och 171, respektive Thorild: op. cit. 1932–33 s.480 och 481.
- 142 Thorild: op. cit. s.480ff. Det är över huvud taget svårt att hålla med Sylwan om att "våldsamt patos" skulle vara "helt främmande för den gustavianska dikten" (i op. cit. 1939 s.113). I sammanhanget kunde bland annat även den av Thorén beundrade, ovan redan nämnda, "Tankar, Vid Fru Friherrinnans ANNA SOPHIA FLEMINGS, född REHBINDER, Jordfästning, den 17 Oct. 1776" anföras.
- 143 Jämför Arvidson 1931 s.275f.
- 144 Uppgifter om denne i Lars Gustafssons artikel i *Svenskt Biografiskt Lexikon* b:d 26 (Stockholm, 1987–89) s.484–487.
- 145 Schück 1928 s.373. Jämför "Tal. Om Satirens skadeliga verckan på alment och enskildt bästa" i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.159f, där resonemanget utmynnar i insikten att "Hvar och en har sin smak." Sammanfattande resonemang om Kellgrens smakrelativism i Carina Burmans doktorsavhandling *Vältalaren Johan Henric Kellgren* (Upsala, 1988), avsnittet "Smaken" (s.172–176), om Thorilds i Nilsson 1915 s.87f.
- 146 "Om Operan *Alceste*" i *Stockholms Posten* 2.4.1781; omtryckt i Kellgren: op. cit. 1940–44 s.213–217; citatet på s.214. Kellgrens intresse för operan lär knappast ha minskats av det faktum att han hade översatt tredje akten (jämför Agne Beijer: *Drottningholms slottsteater på Lovisa Ulrikas och Gustaf III:s tid. Monografier utgivna av Stockholms kommun* 42. Stockholm, 1981, "Repertoar på Drottningholmsteatern 1777–1809" s.313).
- 147 Kellgren och *Orfeo ed Euridice*, se Ek 1967 s.377; Kellgren och *Iphigénie en Tauride*, se "Om Glück [!] och om Operan", *Stockholms Posten* 3.7.1779; omtryckt i Kellgren: op. cit. 1940–44 s.89ff. Allmänt om Kellgren och operakonsten, se hänvisningar i Kellgren: op. cit., b:d 8:1: "Kommentar till del IV–V" (Stockholm, 1964–67) s.201.
- 148 Arvidson pekar på möjligheten av att Thorén redan i januari 1781 i Göteborg bevisat "gemanesiska sällskaps" uppförande av Glucks *Iphigénie en Aulide* (op. cit. 1989 s.466).
- 149 Brev till Sven Erland Heurlin 15.3.1781, omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 s.39–42; avsnittet om *Iphigénie* på s.41. Efter *Alceste* låter det annorlunda: "Jag har ändrat min tanka om Operan." (Brev till Heurlin 17.4.1781, omtryckt i Thorild: op. cit. s.45f; citatet på s.46.)
- 150 Ibid. I *Stockholms Posten* 12.2.1785 trycktes en hyllningsdikt av Thorén till Gluck och Müller, "Til den nya *Alceste*"; omtryckt i Thorild: op. cit. 1932–33 s.125f.
- 151 Sverker Ek har i op. cit. 1967 påpekat att Kellgren redan i "Mina löjen" 1778 har inslag av den tidstypiska tårkulten (s.513). Beträffande Thorén, se Arvidson 1931 s.297.
- 152 Dessvärre finns det åtskilliga problem beträffande de musikhistoriska utblickar som i samband med Gluck brukar förekomma i den tidigare forskningen kring den gustavianska litteraturen, kanske föga förvånande, eftersom vi här befinner oss utanför det egna ämnet. Som ett skräckexempel kan anföras Sylwans framställning i op. cit. 1939 s.169–176, som i princip avslöjar en fullständig okunskap om operakonstens historia före år 1800. Därigenom kan Sylwan ej heller förhålla sig kritiskt till Kellgrens påståenden i det berömda brevet till Zibet 6.8.1782 och Richard Engländerns kommentarer till det i sin biografi över Johann Gottlieb Naumann (Sylwan s.177f. Likartade problem exempelvis i Lamms framställning i op. cit. 1920 s.288f). Det övergripande allmänna kärnproblemet synes vara förhållandet mellan den källgrenska uppfattningen – redovisad i brev, tidningsartiklar och tal – och den musikaliska verkligheten, så som den i efterhandsperspektiv kan rekonstrueras. Den tidigare litteraturhistoriska forskningen har av naturliga skäl ej problematiserat detta förhållande. Exempelvis skulle en undersökning av recitativets proportioner och utformning i den franska respektive den italienska operan kunna verka klargörande. Att utreda dessa ämnen ligger dock utanför ramarna för föreliggande uppsats, men vore självfallet värt en egen studie.
- 153 Lamm betecknar dem i stället båda som panteister (op. cit., b:d 1, Stockholm, 1918 s.378).
- 154 Motgång för Kellgren, se Arvidson 1993 s.41; för Thorén, se Arvidson 1989 s.447.
- 155 Omtryckta i Thorild: op. cit. 1932–33 s.317ff, 320–342, 186–191. *Harmen* trycktes först 1845 (Thorild: op. cit. 1946–68 s.324).
- 156 Thorilds tidiga brytning med religionen, se Arvidson i Thorild: op. cit., b:d 8: "Kommentar till Första delen (forts.). Kommentar till Andra delen" (Stockholm, 1982) s.32. Kellgren som rationalist, se Ek 1967 s.364f, 400–403; Thorild som rationalist, se Albert Nilsson 1915 s.58, 73ff.
- 157 Ek 1967 s.478. Arvidson ser helt rimligt sammanstället av thorildianerna med obskurantisterna för "en litteraturstrategisk sarkasm" (op. cit. 1993 s.32).
- 158 "Vad Kellgren och Thorild beträffar, var båda klart medvetna om den sociala innebörden i sin litterära uppgörelse. Den starka sociala prägel, som deras litte-

- rära argumentation har, äger även den sin sociala förklaring.” (Arvidson 1938 s.121)
- 159 Kellgren: op. cit. 1936–37 s.317.
- 160 Thorild: op. cit. 1980 s.75.
- 161 Kellgren: op. cit. s.316 och 322.
- 162 Thorild: op. cit., b:d 3: ”Prosaskrifter 1791–1793. Odaterade prosaskrifter på svenska” (Stockholm, 1936–44) s.7 och 13.
- 163 ”Oförgripeliga Anmärkningar vid den så kallade Viterhets och Granskning Journalen, för år 1778. Januari”, omtryckt i Kellgren: op. cit. 1936–37 s.282–291; citatet på s.282.
- 164 Omtryckt i Thorild: op. cit. 1932–33 s.105–116; citatet på s.105. Se Beskow 1862 s.283 och 1873 s.362 för en uppräknning av thorénska invektiv (Arvidson förlänger listan i 1993 s.82).
- 165 Delar av Nils von Rosensteins karaktäristik av vännen Kellgren: ”Qvick, eldig, känslfull, lättrodd, häftig, otålig” skulle också utan vidare kunna appliceras på Thorild. (Rosenstein: ”Johan Henric Kellgrens Lefverne”, 1796; omtryckt i Kellgren: op. cit. 1969–72 s.552–563; citatet på s.561.)
- 166 Olsson 1987 s.146.
- 167 Beskow noterar exempelvis ”Thorilds upprepade förklaring: mitt stridssätt är ädelt och ridderligt, men mina motståndare använda blott grinets och smädelsens föraktliga vapen” (op. cit. 1873 s.203). Se även op. cit. s.329f och s.390.
- 168 Parafrasering av ett uttryck i Josephson: ”Kellgren, Johan Henric” i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, b:d 21 (Stockholm, 1975–77) s.25.
- 169 Brev till A.N. Clewberg 7.7.1780, omtryckt i Kellgren: op. cit. 1922–23 s.92ff; citatet på s.93.
- 170 Odaterat brev till Sven Erland Heurlin, mars 1782, omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 s.78. Till samme adressat skriver Thorén 14.5.1782 om ”nöjet af mit första authorsbullen, som högeligen roar mig Sjelf” (op. cit. s.80).
- 171 Brev till Anders Hylander, daterat 27.1.1784; omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 s.107ff, citatet på s.107. Något om Thorilds ’hov’ i Arvidson 1993 s.30. – Därigenom att Ljunggren ej betraktar Thorild ur sociologisk synvinkel, framstår denne närmast som en pajas för honom: ”Men Thorild drefs af lusten att vara ny och ovanlig, han gjorde anspråk på att ständigt säga något ohördt och originelt” (s.583f).
- 172 Sylwan 1919 s.419 (snarlikt i Ek 1965 s.73); Arvidson 1938 s.55.
- 173 Roland Fridholm 1940 s.39.
- 174 Brev till Clewberg 28.4.1777, omtryckt i Kellgren: op. cit. 1922–23 s.68ff; citatet på s.70.
- 175 Om likheter mellan de båda, se även Sylwan 1939 t.ex. s.302f, 305.
- 176 Engdahl 1988 s.157. Jämför även Beskow 1873: ”Och hvad är bannlysningen af parodi, satir, epigram, och deras förmenta liktydighet med smädelse annat, än ett försök att vrida ur Kellgrens hand det vapen han med så mycken skicklighet förde?” (s.331) Josephson menar att Thoréns ”angrepp mot K[ellgren] tilltog i hätskhet, då denne snart skulle visa sitt mästerskap i orimlad vers” (op. cit. 1975–77 s.27), vilket är helt logiskt, då Thorén såg sin strategi misslyckas.
- 177 Beskow 1873 s.178.
- 178 Göransson 1988 s.125.
- 179 Lamm observerar i op. cit. 1920: ”Man kunde älska Rousseau, Young, Gray och Ossian, beundra Milton och till och med hysa en måttlig veneration för Shakespeare utan att behöva betrakta sig såsom opponent mot den klassicistiska smaken.” (s.396)
- 180 Nilsson 1915 s.43. I överensstämmelse härmed Lamm 1918 och 1920 som betonar ”de stridiga tendenserna i Kellgrens estetik” (1920 s.289).
- 181 Se exempelvis Schück 1928 s.362 och 379f; Thorild: op. cit. 1946–68 s.253–260.
- 182 Metoden att profilera sig i disputationssammanhang hade tidigare framgångsrikt använts av exempelvis Clewberg: ”Under Gustav III:s besök i Åbo våren 1775 tilldrog sig [Clewberg] konungens uppmärksamhet såväl i sin egenskap av förste opponent vid en disputationssakt som genom ett vid en magisterpromotion framfört promotionspoem. För hans senare framgångar i Stockholm torde detta icke saknat betydelse.” (Carl-Fredrik Corin: ”Edelcrantz, Abraham Niclas” i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, b:d 12, Stockholm, 1949 s.56) – Material kring Thorilds akademiska insats i Upsala i Oscar Levartin: ”Thorilds Disputation Pro Exercitio d. 22 Mars 1788” (*Sammlaren* 1892).
- 183 Omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 122ff; om England på s.124.
- 184 Omtryckt i op. cit. s.141ff.
- 185 Arvidson 1993 s.391. Thorild kommenterar resan i ett brev till Rosenstein, daterat 9.5.1788; omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 s.176ff.
- 186 Thorild till Tham 13.5.1788; omtryckt i Thorild: op. cit. s.179.
- 187 Jämför det i föregående not nämnda brevet.
- 188 Se Arvidson 1993 s.389.
- 189 Kellgren: op. cit., b:d 9: ”Kommentar till breven” (Stockholm, 1935) s.106.
- 190 Omtryckt i Thorild: op. cit. 1980 s.212f; citatet på s.212.
- 191 Fridholm 1940 s.36f.
- 192 Orden inom citattecknen är en variant på en formulering i Lamm 1920 s.416.
- 193 Verner Ekenvall betraktar i ”Kellgrens inställning till Gustav III och hans politik före 1789” (*Sammlaren* 1939) Kellgrens ’avgång’ som i huvudsak politiskt betingad.
- 194 Redan Atterbom talar i op. cit. b:d 5 s.6 om en ”själsfrändskap” mellan Kellgren och Thorild.
- 195 Jämför exempelvis Ek & Ek 1980: ”Ännu på våren 1786 känner Kellgren sig infamt påpassad av Thorild, varför hans egen vaksamhet visavi denne ytterligare skärps.” (s.138)
- 196 Adlad Edelcrantz 28.4.1789. Att Kellgren åtminstone vid ett par tillfällen (1784 och 1788) övervägde att i likhet med vännen beträda ämbetsmannabanan – vilket rimligtvis hade ökat hans utsikter till adelskap – påpekas av Josephson i op. cit. 1942 s.40f. Kellgren

kunde dock trösta sig med att Gustaf III stipulerat: "ofrälse ledamöter [af Svenska Akademien] blifva alltid ansedda som adelige wederlikar" (Bennich-Björkman 1970 s.70).

- 197 Kellgrens inkomster, se Bennich-Björkman 1970 s.386, 408 och 445. Säkert har Ek rätt när han i "Kellgren och Gustav III" (*Ord och Bild* 1933 s.16) förmodar att det nyvunna privilegiet på *Stockholms Posten* påverkat Kellgrens planer.
- 198 Brev till A.N. Edelcrantz 23.9.1790, omtryckt i Kellgren: op. cit. 1922–23 s.291–298; om Thorild på s.296. Se vidare Ljunggren 1873 s.386ff.
- 199 Beskow 1873 s.211. Jämför Atterbom: op. cit, b:d 6:2 s.138f.
- 200 Klas Fähræus: *Thomas Thorild. En lefnadsteckning* (Stockholm, 1888) s.46.